

nordisk ARKIVNYT

3 • 2017

Foto: © Munchmuseet

Straffesaken mot Hans Jægers

149

**Kultur- och
demokratiministern
besökte Riksarkivet**

103

**Et spejl af islandsk
samfund 1770**

112

**Beslut om elektronisk
arkivering är fattat**

120

**Styrkt samarbete med
historieintresserade
frivillige**

139

NORDISK ARKIVNYT

utges av Riksarkivet och utkommer
fyra gånger om året.

HUVUDREDAKTÖR

Maria Larsson Östergren
Riksarkivet
Box 12541
S-102 29 Stockholm
e-post: maria.larsson-ostergren@
riksarkivet.se
Tel.: (+46) 10 476 88 92

LOKALREDAKTÖRER

Danmark

Julie Avery
Rigsarkivet
Rigsdagsgården 9
DK-1218 København K
Tel.: (+45) 41 71 72 24
e-post: jav@sa.dk

Finland

Pertti Hakala
Riksarkivet
Box 258.
FIN-00171 Helsingfors
Tel.: (+358) 22 85 21
e-post: pertti.hakala@arkisto.fi

Island

Karen Sigurkarlsdóttir
Islands Nationalarkiv, Reykjavík
Laugavegur 162, IS-105 Reykjavík
Tel.: +354 590 33 00
e-post: karen@skjalasafn.is

Norge

Fredrik Larsen Lund
Riksarkivet
Postboks 4013 Ullevål Stadion
N-0806 Oslo
Tel.: (+47) 22 02 26 00
e-post: fredlun@arkivverket.no

Sverige

Andreas Wallgård
Riksarkivet, Landsarkivet i Vadstena
Box 126
592 23 Vadstena
Tel: 010-476 87 83
e-post: andreas.wallgard@riksarkivet.se

**Prenumerationsärenden
och adressändringar**

Maria Larsson Östergren
maria.larsson-ostergren@riksarkivet.se

ANSVARIG UTGIVARE

Karin Åström Iko

LAYOUT & TRYCK

Wikströms Tryckeri AB, Uppsala
Upplaga 2000
ISSN 0546 2851

Retur – Riksarkivet

Huvudredaktören

Talesättet, "var sak på sin plats" gäller inte minst i arkiven där varje arkiv-volym har sin plats på en hylla. Ibland är den mänskliga faktorn dess-värre där och volymer ställs fel. Sedan mitten av 1990-talet har en "svartebok" från 1700-talet varit saknad vid Statsarkivet i Bergen. Att arkiven är magiska, platsen, dokumenten och historierna, det vet vi arkivarier och vissa dagar är också mer magiska än andra. Kanske var det just magi inblandad när den saknade svartkonstboken återfanns i en omärkt box. Läs om återfyndet och den spännande svartkonstbokens innehåll.

Att ordna och förteckna arkiv ger sällan de stora rubrikerna, men arbetet förtjänar en artikel ibland. Förteckningsarbetet är många gånger ett tålmodigt arbete och är grunden för att källmaterial ska bli tillgängligt. På Island har man genomfört ett projekt med att gallra och ordna 3 000 hyllmeter handlingar från konkursbon som levererats under de senaste 30 åren.

Köpenhamn har firat 850-års jubileum och Rigsarkivet medverkade i firandet med att bland annat visa Rigsarkivets äldsta daterade dokument från 1193. Det är också i detta dokument, som kallas "Köpenhamns dopattest", som staden nämns för första gången.

I Finland har ett principbeslut fattats om att endast ta emot myndigheternas handlingar i elektronisk form. Det gäller inte bara leveranser av idag digitala handlingar utan även digitalisering av befintliga analoga handlingar. Finland går alltså över till en helt digital hantering och räknar därför med att sänka kostnaderna för framtida lokaler och personal.

Den nordiska arkivstatistiken för 2016 redovisas i numret. Som vi tidigare skrivit här i spalten är den nordiska arkivorganisationen i förändring och den statistik som samlas in speglar inte riktigt längre verksamheten. En arbetsgrupp har arbetat fram en ny statistikmodell som kommer att redovisas från och med nästkommande år. Norge lyfter fram arbetet med arkivstatistik i en särskild artikel.

Kulturminister Alice Bah Kuhnke har besökt det svenska Riksarkivet under våren. Hon ser Riksarkivet som en bas för det kollektiva minnet och historierna som bevaras har en helt central roll för landets framtida utveckling. I den Kulturarvsproposition som antogs av Sveriges riksdag under våren beslutades om en översyn av arkivområdet och den svenska arkivlagen. Arbetet med en bred arkivutredning beräknas starta under hösten.

Utgivarrådet för tidskriften, dvs de nordiska riksarkivarierna, har beslutat att Arkivnyt efter drygt 60 år övergår till digital utgivning under 2018. Nästa nummer blir därför det sista numret som papperstidning. Redaktionen återkommer med mer information i nästa nummer om den digitala publikationen liksom andra nyheter kring detta.

Maria Larsson Östergren

Tipsa redaktionen

Har du synpunkter, nyhetstips eller förslag till artiklar?
Välkommen att kontakta någon i redaktionen.

Material till redaktionen

Redaktionen har försökt att efterforska upphovsrätt till fotografier och illustrationer. Eventuella rättighetsinnehavare, som inte har blivit kontaktade, kan vända sig till redaktionen. Den som skickar in material till Nordisk Arkivnyt förutsätts medge elektronisk publicering.

Webbplats

www.arkivnyt.nu

Kultur- och demokratiministern besökte Riksarkivet

Alexander Åström

Kultur- och demokratiminister Alice Bah Kuhnke besökte måndagen den 8 maj Riksarkivet i Marieberg.

Besöket började med att riksarkivarien berättade generellt om Riksarkivets verksamhet. Eva-Marie Sahlin, chef för Riksarkivets regionala division berättade om forskarförfrågningar och släktutredningar. Därefter informerade Riksarkivets leveranssamordnare Jenny Modig om arbetet med statliga leveranser, exemplifierat med den nyligen nedlagda myndigheten Riksutställningar.

Efter detta åkte Kulturministern tillsammans med representanter från Riksarkivet ned i berget där hon bland annat fick se Svea hovrätts första protokoll från 1614 och brev ur Tosterup-samlingen där Carl August Ehrensvärd beskrev sina resor genom Alice Bah Kuhnkes hemlandskap Småland.

– Jag ser Riksarkivet som en bas för vårt kollektiva minne. Sett till dagens kontext och debatt har historien som finns här, med både mörker och ljuspunkter, en helt central roll för landets framtida utveckling, säger Alice Bah Kuhnke.

Hon berättar också att hon ser fram emot att återbesöka Riksarkivet i framtiden.

– Jag fick verkligen mersmak. Kulturarv är ett av mina favorit-

■ Kulturministern och riksarkivarien vid besöket i Marieberg.

Foto: Emre Olgun.

ämnen och skulle vilja ägna dagar och veckor åt att lära mig mer. Jag vill komma hit igen, säger Alice Bah Kuhnke. ♦

*Skribenten är
webbredaktör vid Riksarkivet*

Arkivveckan i Visby

Ulrica Hofverberg

Den 16–18 maj genomfördes Arkivveckan (AVEC) i Visby med drygt 450 deltagare och närmare 50 olika programpunkter. Bakom AVEC står SASS – Svenska arkiv i samverkan för synlighet, som samlar landets alla arkivföreningar och Riksarkivet. Det var femte gången som veckan genomfördes sedan starten i Lund 2002.

Visby är ett av Sveriges 15 världsarv. Ett viktigt syfte med UNESCO:s världsarv är att vara en "brobyggare" för världsfred och demokrati, något som förenar men inte skiljer, och något som ska bevaras för mänskligheten. Årets arkivvecka blev en brobyggare, med givande möten och möjlighet att ta del av spännande projekt. Här kommer ett axplock av föredrag som jag lyssnade på och vill dela med mig av.

Röster från dom som var med

2015 kom en stor mängd människor på flykt till Malmö. Malmö stadsarkiv startade ett dokumentationsprojekt i samband med det stora flyktmottagandet. De bestämde sig för att göra ett aktivt insamlande av material eftersom man såg ett stort forskningsvärde, och jämförde med flyktmottagandet 1945. Arkivarien Karin Sjöberg berättade och visade bilder från projektet, vars främsta syfte var att skildra människors subjektiva upplevelser

– att fånga in "Röster från dom som var med". Stadsarkivet diskuterade arkivariens roll som "arkivarieaktivist" – när vi samlar in dokumentation och gör ett aktivt val – vad ska vi välja, vad är viktigt? Metoderna var främst intervjuer – med tjänstemän och kommunikatörer på förvaltningar inom Malmö stad. Däremot samlade man inte flyktningarnas egna berättelser, det arbetet gjorde det regionala museet Kulturen i Lund. Malmö stadsarkiv gick ut med en digital enkät, eftersökte "arbetsmaterial" på förvaltningarna, (t ex loggbok med ögonblicksbilder och beskrivningar om vad som hände vid Posthusplatsen), och ambitiösa arkivarierna cyklade runt i staden och fotade tillfälliga boenden i t ex skolor, samlade in teckningar och instruktioner! Tyvärr tappades många uppgifter om ensamkommande flyktbarn delvis bort, då systemen överbelastades.

Minnen av olja och gas

Can a human being function without a memory? If not, what about a company? Det frågade sig det norska Riksarkivet, som har utvecklat ett särskilt arkiv för att dokumentera och bevara arkiv från landets olje- och gasindustri. 2014 startade ett projekt med syfte att detta material skulle få en rättmätig plats i arkiven. Projektledaren och arkivarien Torkel Thime berättade att olje- och gasindustrin är den största näringen i Norge, som sysselsätter 1 av 10

arbetare, men ingen dokumentation hade bevarats under 50 år. Även här blev det ett aktivt insamlande med kampanjer vända till bolagen. Man kontaktade även universiteten och frågade om de hade forskning inom området. Universiteten såg stor forskningspotential i materialet och man startade ett samarbete. Projektet landade i ca 5000 hm arkiv och 75 000 digitaliserade handlingar! Syftet är att arkivmaterialet skulle kunna användas och tillgängliggöras, inte bara "magasinerat". Man skapade t ex en egen hemsida för olje- och gasarkivet för att synliggöra materialet. Oljebolagen stod för alla kostnaderna, genom ett upprättat avtal, och i gengäld kan det historiska materialet brukas av företagen.

Who wants to live forever?

Vill vi bli ihågkomna för evigt? I framtiden kommer våra anhängiga att kunna ha en dialog med oss fast vi är borta. Det menar arkivarien Andreas Segerberg från Göteborgs stad, som berättade om en framtida tjänst "Eternine". Tänk att någon chattar med en anhörig som gått ur tiden... ibland känns framtiden lite skrämmande men vi är nog snart där. Andreas föredrag handlade egentligen om arkivering av sociala medier och att äga sin data. Arkivering av sociala medier blir ett "folkinitiativ". Vad ska tillgängliggöras, och vilka värderingar och urval styr vad som kommer att bevaras? Vad kan man få ut i original? Vilka format ska

man använda, och vilka tekniker? Det finns olika format och verktyg, men det behövs en dynamisk teknik där upplevelsemöjligheter bevaras.

Huvudregeln är att välja rätt format från början menar Benjamin Yousefi, arkivarie på Riksarkivets avdelning för offentlig informationshantering (OFI). Hur väljer jag rätt? Det finns vissa grundprinciper: formatet ska vara oberoende av systemet, arkivvården av format är en viktig del av bevarandet, objektiv och subjektiv varians påverkar formatet (teknik, val, värderingar). Information förmedlar mening, medan data är kodning. Informationen ska fixeras, kodas till data och avkodas tillbaka till information. Viktiga frågor som vi måste ställa är hur vi mäter informationsförlust? Hur vet vi om den är betydande? Hur hanterar vi förändringar

av information, och vad representerar informationen? Hur kan representationen återges? Är användning av de tekniska funktionaliteterna lämpliga? Återigen viktigt med arkivvården – att beskriva informationen och dess syfte. En verksamhet måste vara steget före och göra rätt från början för att med säkerhet få samma resultat när man senare ska återge/ presentera informationen. Här förstår man att det krävs många olika kompetenser för ett bra resultat, där arkivarien förstås är en viktig del.

Matias Vangsnes, teknikchef vid Archiwwwe Sverige AB, har samma resonemang när han pratade om arkivering av webbplatser. Webbplatser blir alltmer komplexa och de är dynamiska. Inte heller här kan vi "stick to traditional activities". Det är viktigt att följa utvecklingen och hitta angreppssätt. Varför

arkivera webbplatser? Myndigheter ska följa lagkrav, men vi bör även se webbplatserna som informationskapital och kulturarvsvärde menar Matias. Varför är det svårt att komma igång? Matias uppmanar verksamheter att börja inventera för att därefter kunna arkivera. Att välja intervall och fokusera på förändringar av webbplatsen är också viktigt. Matias sa att 7% per månad ändras på en myndighets webbplats. Intressant att höra är att mycket av det som har sparats verkar ligga på en amerikansk server...

Nu är jag här!

"Vad finns det för mig?" Föreningsarkivet i Jämtlands län har en spännande och publik verksamhet, med mötesplatser, "för eget välbefinnande och samhällets nytta". Budskapet till oss lyssnare var att det finns en för-

■ Världsarvsstaden Visby var värd för den femte upplagan av AVEC. Riddare Bagge med följe välkomnade besökarna.

Foto: Charlotte Höglund.

■ Eva-Lis Green, Kungliga biblioteket, tidigare verksam vid Sveriges Television (SVT) föreläste om utmaningarna med att bevara audiovisuellt material. SVT:s TV-arkiv är så stort att man kan titta konstant i 23 år. Foto: Maria Bjersby Stenudd.

väntan att få ta del av något, som arkiven måste fånga upp. Gör historien läsbar, och lyssna på signalerna, hur kan vi möta detta intresse? För föreningsarkivet har det viktigaste varit synen på målgruppen – kundens driv, önskemål, och kunskap. Skapa programpunkter som berör. Lyssna in, var flexibel, våga släppa taget, samarbeta på alla nivåer, förbli professionell. Jag kände starkt efter det här föredraget att arkivpedagogiken är viktig och behöver få växa!

Det är också viktigt med samarbete. På föreningsarkivet har man skapat olika mötesplatser, och samarbetar med Riksarkivet och länsmuseumet Jamtli. Man anordnar t.ex. "After work", en föreläsningsserie efter norsk modell. Med enkla medel når man många, och sänder föreläsningarna på YouTube! Detta har växt och byggts ut så att alla kan se – nu sänder man till alla åtta kommuner i länet. Förutom afterwork så anordnas minnescaféer med "minnes-

inspiratörer", där de som är på plats skapar programmen. Aktiviteterna har skapat en delaktighet och man har fått en effekt som man inte hade räknat med från början. Många föreningar har tagit sig an sin egen historia – "vi vill också". Nu sätter man nya mål – att nå fler "arkivovana" användare och skapa ännu mer intresse för arkiven.

Uppdrag e-arkiv

Hur söker vi information idag, hur ska den sökas framöver? Cia Jarehov som är projektledare berättade om uppdraget som Statens servicecenter (SCC) fick 2014 tillsammans med Riksarkivet. SCC e-arkivslösning ska vara ett "mellanarkiv", en flexibel och skalbar tjänst som ska stödja hela e-arkiveringsprocessen. Syftet är att tekniskt bevara information, återanvända och vidareutnyttja information. Cia berättade att informationssäkerheten är en "hörnsten", det är mycket höga säkerhetskrav, där

man gjort en säkerhetsanalys i samråd med SÄPO. SCC kommer inte att få tillgång till den lagrade informationen. Man inleder nu en upphandlingsfas som ska avslutas 2018, med utvärdering av anbud, och där pilotmyndigheter börjar ansluta sina arkiv. Kraven är att myndigheterna ska ha systematiserat sin informationsförvaltning, ha en bevarandestrategi och en verksamhetsbaserad arkivredovisning. Uppdatering efter Arkivveckan: Under sommaren har SCC meddelat att projektet kommer att bli försenat då inget av de anbud om att leverera e-arkivtjänsten lever upp till ställda informationssäkerhetskrav.

Get ready for the touch generation

Uttrycket är hämtat från Eva-Lis Green. Eva-Lis arbetar idag på Kungliga Biblioteket (KB) men har även en lång erfarenhet av arbete med arkivet vid Sveriges Television (SVT). Hon menar att det är bråttom:

■ Goda samtal under Arkivveckan.

Foto: Tommy Söderlund.

Arkivet förr på SVT var analoga samlingar med klippbord. Det digitala arkivet innebär nya begrepp, och en ny värld. Och vi är skyldiga att bevara!

Det är stora utmaningar med att bevara och tillgängliggöra audiovisuellt material. Vi kommer att behöva rätt kompetenser, både generalister och specialister, med metadataförståelse och kunskap om äldre analoga format. Filmen: "är en hel värld av format". Med filmer finns en stor utmaning: går allt spela upp? Mycket av kulturarvet är redan borta... och det finns mycket som riskerar att gå förlorat menar Eva-Lis. Utrustning behövs för att läsa materialet. Hon återvänder till det som många andra talare tagit upp – att det är mycket viktigt att beskriva materialet, att göra en noggrann dokumentation. Sökord, loggning och att strukturera metadata är nödvändigt. "Tala inte om samlingar tala om tillgångar" fortsätter hon. SVT:s TV-arkiv är så stort att man kan titta konstant i 23 år.

Nutida bedömningar av övergrepp i det förflutna

2013–2016 pågick en upprättelseutredning i Sverige gällande personer som varit omhändertagna i samhällsvård och utsatts för övergrepp. Ersättningsnämnden (ERN) skulle pröva rätten till ersättning utifrån arkivmaterial. Nutida bedömningar skulle göras av övergrepp i det förflutna, händelser som inträffat på barnhem och fosterhem under perioden 1920–1980.

Arkivarier verkar vara ett tålmodigt släkte. Kommunerna har fått många förfrågningar. Nästan alla som var med på detta föredrag hade i sina kommuner lagt mycket tid på att söka. Det var sällan det fanns några register, så arkivarierna fick sitta och gå igenom protokoll. Johanna Sköld från Linköpings universitet (LiU) berättade om sitt projekt där man undersökt processen, vilka som fått avslag och varför. LiU menar att det finns brister: sökande skulle behövt

vara bättre på att söka i arkiv, ERN har inte specificerat vilka arkiv de har undersökt, sökande har inte heller haft något juridiskt biträde, och inte kunnat ifrågasätta nämndens metoder. ERN:s eget arkiv finns idag i Riksarkivets avdelning i Arninge, så forskningen kan fortsätta.

Skribenten är arkivarie vid Riksarkivets tillsynsenhet

Presentationerna från Arkivveckan finns på följande adress:

<http://www.arkivveckan.se/program-2017/>
Klicka på pdf länkarna.

Arkivveckans twitterflöde finns under taggen #arkivveckan

Riksdagens kulturutskott besökte Riksarkivet

Helena Långström

Torsdagen den 8 juni fick Riksarkivet besök av ett tjugotal personer från kulturutskottet, både ledamöter och kanslipersonal. Riksarkivarien bjöd in utskottet till Marieberg redan innan jul och nu var det dags.

– Min målsättning var att väcka deras intresse och öka deras kunskap om arkivsektorns frågor och utmaningar. Ledamöterna var nyfikna och ställde många frågor, sa Karin Åström Iko.

Besöket låg bra i tiden med tanke på att riksdagen veckan innan antog den kulturarvsproposition som regeringen lagt fram. Ett av förslagen i propositionen var att tillsätta en utredning som ska göra en bred översyn av arkivväsendet i landet. Syftet är att säkerställa samhällets tillgång till allmänna handlingar både nu och i framtiden.

Kulturdepartementet planerar att tillsätta arkivutredningen i höst. Den ska bland annat se över Riksarkivets roll, uppgifter och finansiering.

– Vi är mycket glada över den här utredningen och över att arkivlagen moderniseras. Det är en lag som vi är stolta över att ha i Sverige och som många andra länder önskar sig, sa Karin Åström Iko i sin inledning.

Besökarna från kulturutskottet fick dela upp sig i grupper och besöka tre ”stationer”. Temana var samlingar & bevarande (besök i arki-

■ Claes Gejrot huvudredaktör vid Svenskt Diplomatarium berättar om arkiven.

Foto: Helena Långström

vet), tillsyn & leveranser och tillgängliggörande & användning.

Kulturutskottets ordförande Olof Lavesson tackade för studiebesöket.

– Det är värdefullt för utskottet att få träffa er och på ett mer nära och direkt sätt få fördjupa oss i er verksamhet. Det är fantastiskt att vi kan

få ta del av vår historia på ett enkelt och modernt sätt, bl a genom det stora digitaliseringsarbete som sker.

Skribenten är Riksarkivets kommunikationsstrateg

Ett inspel till kommande arkivutredning

Andreas Wallgård

I Kulturarvspropositionen (prop. 2016/17:116) har regeringen aviserat en genomgripande översyn av det svenska arkivområdet, en utredning som bl a ska föreslå moderniseringar av arkivlagen och se över Riksarkivets roll och uppgifter. Arbetet inleds under hösten. Riksarkivet har skickat en skrivelse till Kulturdepartementet med anledning av utredningen.

Riksarkivets framställan med bilaga beskriver utmaningarna som finns för myndigheten och arkivsektorn i stort. Här görs endast en kort sammanfattning. För den som vill läsa skrivelsen i sin helhet finns den att tillgå på Riksarkivets webb (riksarkivet.se/nyheter-och-press).

Inledningsvis betonas att Riksarkivets gränsöverskridande roll måste beaktas i utredningen, att kulturarvsuppdraget och förvaltningsuppdraget inte är två parallella spår utan delar av samma helhet.

Frågan om tillgänglighet och autenticitet blir allt viktigare i samtiden. Information som är väl strukturerad, långsiktigt tryggad och med säkerställt ursprung utgör en grund för den offentliga sektorns trovärdighet. Detta är ett av Riksarkivets grundläggande samhällsuppdrag.

Det finns en tendens till att styrning och samordning av informationsförsörjningsfrågor inom offent-

lig sektor sprids ut på flera olika aktörer. Normeringsfrågorna bör hållas samman oavsett vilken informationsteknik som är aktuell.

Den digitala utvecklingen innebär en ständigt växande mängd allmänna handlingar, konsekvenserna av detta behöver undersökas (ökad gallring eller ökat bevarande?). Även tillsynen av hanteringen av allmänna handlingar behöver ses över och gränsen mot andra myndigheters uppdrag på området klargöras.

En översyn av Offentlighets och sekretesslagens påverkan på arkiv-

myndigheters verksamhet efterlyses. Vidare efterlyses att sanktionsmöjligheter mot myndigheter som inte uppfyller gällande regelverk utreds.

Riksarkivets rådgivande roll gentemot kommuner behöver klargöras och regelverket i kommunallagen och arkivlagen behöver ses över med tanke på de olika samverkansmodeller på det kommunala arkivområdet som idag finns.

Konsekvenserna av att myndigheter förvarar arkiv hos externa aktörer, t ex i form av molntjänster, inom och utom landet behöver granskas.

■ Hur mår den svenska arkivsektorn? Regeringen har aviserat att en statlig utredning ska göra en genomgripande översyn.

Det samma gäller bestämmelserna för kontroll av informationsflödet mellan olika myndigheter.

Lagskyddet för enskilda arkiv behöver stärkas och Riksarkivets egen roll inom den enskilda sektorns område behöver utredas. Ett närliggande område där en översyn behövs gäller bevarandet av och insyn i arkiv från samhällsviktiga verksamheter som idag utförs av enskilda aktörer.

Riksarkivets finansiella och organisatoriska förutsättningar behöver ses över för att myndighetens uppdrag ska kunna upprätthållas i ett

samhälle där förändringstakten är hög. Likaså behöver övervägas om någon form av leveransplikt av myndigheters arkiv behöver införas för att underlätta Riksarkivets planering av lokaler och lagringsytor för digitalt bevarande. Därtill önskas en översyn av avgiftsmodellen för förfrågningar till Riksarkivet.

Långsiktigt bevarande av arkiv oavsett informationsbärare och vilka utmaningar detta innebär behöver belysas. Riksarkivets roll inom forskningens infrastruktur, exempelvis genom digitalisering av ana-

loga arkiv för ökad användning inom vetenskaplig forskning, behöver analyseras.

Avslutningsvis berörs också finansiering och styrning av den digitala förvaltningsutvecklingen. Förväntningar på Riksarkivet finns men underfinansiering och otydlighet i ansvarsfrågan gör att området bör belysas i kommande utredning.

Skribenten är lokalredaktör för Nordisk Arkivnyt

Vår bästa tid är nu

Karin Åström Iko

I maj arrangerades den svenska Arkivveckan i Visby. Jag hade förmånen att i egenskap av riksarkivarie sammanfatta och avsluta veckan. Av det som fångats upp och utifrån det som jag kan se i flöden på Twitter är mitt budskap – ”vår bästa tid är nu”. Hur kan jag påstå detta? Regeringen presenterade i december 2016 sin inriktning för kulturarvspolitik i en proposition som antogs av riksdagen i maj i år. I propositionen föreslås en översyn av arkivområdet och arkivlagen. Kulturdepartementet arbetar nu med kommittédirektiv och utredningen är tänkt att starta senare i höst. Det kommer att finnas möjlighet att på olika sätt göra inspel med an utredningen pågår. Riksarkivet har redan lämnat in ett underlag till Kulturdepartementet med områden, problem och frågor som vi anser bör belysas och utredas i utredningen. Andreas Wallgård gör i detta num-

mer en sammanfattning av vårt inspel.

Sveriges regering har som målsättning att den svenska statsförvaltningen ska digitaliseras och *Digitalt först* är en viktig prioritering. Det gör att informationsförsörjning, informationssäkerhet och informationsförvaltning är aktuella och prioriterade områden för statliga myndigheter. Dessa frågor är nu på ledningsnivå inom statsförvaltningen.

Riksarkivet är med i eSAM där 21 statliga myndigheter har gått samman för att effektivisera och snabba på digitaliseringen. Arbetet bedrivs med medborgarna i fokus – det ska vara enkelt för medborgarna.

För att kunna säkra en långsiktig och hållbar informationsförsörjning för samhället i stort krävs arkivariet kompetens. Det krävs att arkivverksamma vågar lite mer och vi måste bli bättre på att beskriva vad vi

kan bidra med. Under Arkivveckan fick jag lyssna till ett par föreläsare som beskrev oss arkivarier som "nördar". Denna beskrivning stör mig eftersom vi arkivarier är ytterst kompetenta och kunniga och naturligtvis ska mötas med respekt för vårt arbete. Det är vi som på olika sätt säkerställer samhällets informationsförsörjning.

Arbetet med att synliggöra arkivinstitutionerna och professionens arbete med att säkra samhällets informationsförsörjning kommer att vara i fokus under vårt 400-årsfirande. Riksarkivet har nu intensifierat arbetet med planering och förbere-

delser inför vårt 400-årsjubileum. Jag har haft förmånen att delta på finska och norska 200-årsfirandet. Det gör att jag har haft möjlighet att se och lära. En angelägen aktivitet är att jag ska göra en turné till ett tiotal platser i landet tillsammans med samarbetspartners och andra aktörer. Under turnén vill jag lyfta strategiska frågor för att involvera, skapa dialog och synliggöra vikten av arkiv- och informationshanteringsfrågor för samhället i stort.

Riksarkivet kommer inte att sitta och vänta ut arkivutredningen utan vi kommer att besvara en rad strategiska verksamhetsfrågor som rör be-

varande och gallring och tillgänglighet. Här ser jag en möjlighet till att lära och hämta inspiration och kunskap av våra nordiska kollegor.

Det arbete som ligger framför oss kräver att vi jobbar vidare med vår organisationskultur; hur vi ser på vårt uppdrag och vår roll i samhället. Vi arbetar just nu med att tydliggöra och förenkla våra övergripande mål och vårt arbetssätt så att vi är rustade för det arbete som krävs. Vår bästa tid är nu.

■ Arkivarier är kompetenta och kunniga. Under invigningen av Arkivveckan i Visby uppmanade Kulturdepartementets Statssekreterare Per Olsson Fridh alla arkivarier att vara "På tå" och fick hela salen att stå upp. Foto: Tommy Söderlund.

Et spejl af islandsk samfund 1770

Almuen og embedsmændene skriver til Danmarks konge
15. juni 2017–3. juni 2018

Hrefna Róbertsdóttir

Islands Nationalarkiv har den 15. juni i år åbnet en specialudstilling i Kulturhuset i Reykjavík. Udstillingen er arrangeret i anledning af Nationalarkivets 135-års jubilæum og vises i et år. Udstillingen drejer sig om dokumenter vedrørende den såkaldte Islandske Landkommission 1770–1771. Dokumenterne har tilknytning både til islandsk og dansk historie og stammer fra arkivet for den danske konges kommission til undersøgelse af det islandske samfund. Arkivet blev overdraget til Island i 1928.

Den Islandske Landkommission

Den Islandske Landkommission blev nedsat af den danske enevoldskonge den 20. marts 1770. Kommissionen havde til formål at undersøge forholdene i Island generelt og fremsætte forslag til en genrejsning af landet. Landkommissionen var i Island fra slutningen af foråret 1770 til efteråret 1771 og satte sig personlig ind i forholdene. I sit arbejde lagde den vægt på selv at komme i kontakt med både almuen og embedsmændene. Den rejste rundt mange steder i landet, men havde hovedkvarter i Reykjavík. Kommissionens medlemmer deltog

■ Et billede fra udstillingen.

Foto: Karen Sigurkarlsdóttir.

også i Altingets møder på Þingvellir både i 1770 og 1771.

Forhold, som skulle undersøges i Island

Forholdene, som kommissionen skulle undersøge, blev opregnet udførligt i dens instruks på 18 punkter, som giver et godt indblik i, hvilke forestillinger den danske regering havde gjort sig om fremskridt i Island. Det drejede sig blandt andet om befolk-

ningstal, læger og jordemødre, fiskeri og forarbejdning af fisk, fri handel, maling af korn og kværne, korndyrkning, husdyrhold, salg af krongods, opdeling af landet i to amter, landets forsvar, håndværk, mineraler, bedre veje og smughandel. Sidst, men ikke mindst, skulle kommissionen opfordre alle i almuen til at skrive om, hvad den fandt for godt og beskrive sine egne forhold og synspunkter. Det gav sandelig resultat. Brevene

fra almuen gør Den Islandske Landkommissions arkiv enestående og giver en uvurderligt indsigt i livet i Island ved slutningen af 1700-tallet.

Almuen indsender en mængde breve

Brevene og redegørelserne til Landkommissionen er underskrevet af i alt 631 navne. Brevene er skrevet både på islandsk og dansk. De giver derfor et enestående tværsnit af islændinges sprog ved slutningen af 1700-tallet – både det islandsk, som almuen skrev, og det dansk, som de islandske embedsmænd benyttede sig af i deres kontakt med myndighederne. Det var dog kun mænd, der skrev til kommissionen, ingen kvinder. Redegørelserne, der blev sendt til Landkommissionen, er enestående kilder om almuens forhold ved slutningen af 1700-tallet. Man beskrev sine egne forhold, bad kommissionen om løsninger på sine problemer og gjorde opmærksom på forhold, der kunne trænge til forbedring. Den anden side af sagen finder man i breve fra præster og embedsmænd, som redegjorde for, hvorfor de havde brug for arbejdet og ydelserne fra deres undergivne.

Et broget syn på samfundet

Den Islandske Landkommission har en særlig position, fordi det var en stor og bred gruppe mennesker, der sendte den sine meninger om landets forhold. Der findes breve, som redegør for forholdene hos tjenestefolk, afbyggere, bønder, repstyrere, sysselmænd, præster, biskopper foruden landets øverste embedsmænd. Kommissionens egne arbejds-papirer er ikke mindre interessante. Der foretager den en bedømmelse af det islandske samfund, og hvad man kan gøre for at udbedre det.

Udgivelsen af kilderne fra Den Islandske Landkommission

Islands Nationalarkiv, Rigsarkivet i Danmark og Historisk Forening i Island er i fællesskab i gang med en udgivelse af kommissionens originale dokumenter, og de to første bind af seks kan ses på udstil-

■ Olga Dagmar Erlendsdóttir, medarbejder hos Islands nationalarkiv og Eva Kristín Dal, udstillingschef hos Islands National Museum, ordner dokumenter i et udstillingsskab.

Foto: Karen Sigurkarlsdóttir.

■ Borkell Fjeldsteds kort af Reykjanes, Bardaströnd Amt. D1.Rentukammer D3/6-6.

lingen. Der er ligeledes i november 2016 åbnet en webside med alle kommissionens originale dokumenter, som er tilgængelig for gæster på udstillingen på webadressen www.landsnefndin.is. Bøgerne og websiden er både på islandsk og dansk. Projektet er et godt eksempel på, hvad et samarbejde mellem lande kan resultere i: at gøre kilder med

tilknytning til Islands og Danmarks historie tilgængelige for forskere og folk med interesse for historie.

Forfatteren er chef for afdelingen for bevaring og formidling ved Islands Nationalarkiv

FAKTA: Tilrettelægger af udstillingen: Hrefna Róbertsdóttir. Udstillingsudvalg: Jóhanna Þ. Guðmundsdóttir, Olga Dagmar Erlendsdóttir, Unnar Ingvarsson. Udformning: Kría Design. www.landsnefndin.is

Islands Nationalarkiv løser en forsømt opgave

Helga Jóna Eiríksdóttir

I foråret 2017 besluttede man at gå i gang med den store opgave at gennemgå over 3.000 hyldemeter dokumenter fra konkursboer, der er afleveret til Islands Nationalarkiv i løbet af de seneste 30 år uden registrering. Anledningen var glædelig, for man skal i gang med renovering af en af Nationalarkivets bygninger, og det vil give arkivet omkring 15 km hyldplads. Konkursboerne har ligget stort set urørte på varepaller i bygningens kælder i alle disse år, men nu skulle lokalernes rømmes. Derfor har man besluttet at benytte lejligheden til at gennemgå disse konkursboer og nedbringe deres omfang i stedet for at flytte dem under renoveringen og udsætte problemet.

Ifølge islandsk lov nr. 77/2014 om offentlige arkiver har kuratorerne pligt til at aflevere konkursboers dokumenter til Islands Nationalarkiv efter afslutningen af konkursbehandlingen. Nationalarkivet skal opbevare dem i syv år og derefter tynde ud i dem efter behov. Nationalarkivet har imidlertid den arbejdsregel, at man gennemgår alle konkursboer og tager de dokumenter til varig opbevaring, som har historisk betydning. Konkursboerne af et omfang på ca. 3.000 hm, som havde hobet sig op i bygningens kælder, havde ikke gennemgået denne procedure på grund af mangel på personale, og de udgjorde således en enorm arbejdsbyrde.

■ Medarbejderne ved sortering og registrering af konkursboer.

Foto: Helga Jóna Eiríksdóttir.

■ Konkursboerne på varepaller i Nationalarkivets kælder. Foto: Helga Jóna Eiríksdóttir.

Nationalarkivet har ikke fået nogen særlig bevilling til løsningen af denne gamle opgave, men man har besluttet at prioritere bevillingerne, så opgaven kunne gennemføres. Man måtte leje lokaler til at udføre arbejdet, og det lykkedes faktisk at finde egnede lokaler ikke langt fra Nationalarkivets hovedbygning ved Laugavegur i Reykjavík. Projektet fik en tidsramme på et år og indebar ansættelse af en assistent og leje af lokaler inden for denne tidsramme.

Undertegnede begyndte med projektet i maj 2017. På det tidspunkt havde arkivet fået lokalerne til disposition, og man var i gang med at ansætte en medarbejder til opgaven. Det hastede med at udarbejde procedurer, både for transporten mellem bygninger og for gennemgang, organisering og registrering af konkursboerne. Ved begyndelsen af projektet havde man en grov liste over, hvilke konkursboer der var på de 300 varepaller i kælderen til bygningen, som skulle rømmes. Man besluttede, at alt, som skulle transporteres til arbejdslokalerne, så vidt muligt skulle rengøres. Der skulle laves en liste over konkursboerne på hver varepalle, og varepallerne skulle pakkes i plast til transport. På den måde fik man det bedst mulige foreløbige overblik over, hvilke konkursboer der indgik i projektet.

I 1999 havde Nationalarkivets bestyrelse gennemgået en liste over konkursboer i arkivet og taget beslutning om bevaring og udtynding af dem i henhold til den gamle lov om Islands Nationalarkiv nr. 66/1985. Denne beslutning fra bestyrelsen var derfor udgangspunktet for, hvorledes man fra begyndelsen skulle behandle konkursboerne, og den gik ud på en vidtgående bevaring. F.eks. havde man besluttet fuldstændig at bevare de fire største konkursboer, som samlet udgjorde 600 hm.

Da man begyndte at kigge nærmere i kasserne, viste det sig imidlertid hurtigt, at størstedelen af dokumenterne i konkursboerne bestod af regnskaber og bilag, som man normalt havde destrueret efter syv år i overensstemmelse med islandsk lov

■ Nationalarkivaren og afdelingschefen for indsamling og brugerservice på besøg hos medarbejderne.
Foto: Helga Jóna Eiríksdóttir.

om regnskaber nr. 145/1994. Efter som kuratorer for konkursboer normalt kun benytter de sidste 1–2 års regnskaber til at gennemføre konkursbehandlingen, var der ikke meget andet i dokumenterne, som havde historisk interesse. Man fandt det ikke optimalt at bevare så store mængder regnskaber trods bestyrelsens beslutning. Derfor besluttede man at fremsætte et nyt forslag om udtynding af konkursboer for udtyndingsudvalget, som nu tager beslutninger om bevaring af afleveringspligtige dokumenter. Forslaget gik ud på, at man som hovedregel destruerede regnskabsdokumenter, dog med undtagelse af, at man ved konkursboer på 40 hm eller mere tog stikprøver på mindst 5%. Med dette forslag håbede man på at nedbringe konkursboernes omfang med ca. 80–90%, eftersom de for de meste består af regnskabsdokumenter. Alle andre dokumenter – mødereferater, breve, årsregnskaber, sagsakter og lignende – skulle altid bevares fra alle konkursboer.

Dette forslag blev godkendt, og det er nu i løbet af de to måneder, hvor projektet har været i gang, lykkedes at gennemgå ca. 685 hm doku-

menter, svarende til ca. 23% af den samlede mængde. Deraf er 80 hm pakket og registreret, hvilket giver en bevaring på 12%. Vi håber, at det lykkes at afslutte projektet til den fastsatte tid, men for at sikre det har vi måttet prioritere tempoet frem for registreringen. Det bevarede pakkes groft og registreres på fortrykte blanketter, hvor man kan mærke ved en forud fastsat indholdsbeskrivelse – breve, mødereferater, årsregnskaber osv. Der registreres kun på kasserne og ikke på løse ark, og der anføres bemærkninger om dokumenternes tilstand, hvis det skønnes nødvendigt af hensyn til konservering. Det, som kan udtyndes, registreres også groft på fortrykte blanketter for at give en oversigt over, hvilke dokumenter der oprindeligt fandtes i hvert enkelt konkursbo. På denne måde håber vi, at det bliver muligt at gøre disse arkiver tilgængelige, selv om der mangler en udførlig registrering. Med tiden kan man så foretage en udførlig registrering af de arkiver, som bruges mest.

Forfatteren er arkivar

Rigsarkivets fejring af Københavns 850-års jubilæum

Helene Hall

I år kunne København fejre sit 850-års jubilæum. Jubilæet blev markeret ved Golden Days Festivalen, hvor Rigsarkivet bidrog med særlige aktiviteter og indslag, der satte Københavns historie på dagsordenen.

Som det beskrives af Saxo Grammaticus, fik Absalon i omkring år 1160 overdraget en lille ø fra sin fosterbror, kong Valdemar. Absalon var biskop i Roskilde og opførte en borg på øen i år cirka 1167. Øen var beliggende på Sjællands østkyst og fik navnet *Slotsholmen*. Det er i år 850 år siden, og kulturfestivalen i København blev skudt i gang med et storstilet arrangement på Slotsholmen.

Beretningen om at Absalon grundlagde København er blevet en del af københavnernes og danskerne fortælling om sig selv, og de vigtige arkivalske vidnesbyrd om dette kapitel i historien bevares til daglig i Rigsarkivet. Rigsarkivet markerede jubilæets festligheder ved at invitere alle interesserede ind bag kulisserne og fremviste arkivalier fra arkivets over 450 hyldekilometer Danmarkshistorie. At invitere borgerne indenfor og give dem indsigt i de begivenheder, der har skabt København var i overensstemmelse med festivalens kernebudskab: *"Byer skabes af mennesker, og ingen by har værdi uden sine borgere: Vi er alle skabere af byen"*.

■ Rigsarkivets ældste originale daterede dokument er et brev fra 1193. Brevet er fra paven Cølestin den Tredje og forbyder enhver Roskildebisp at afhænde borgen Havn (København). Det er første gang København nævnes i en kilde, der stadig er bevaret. Derfor kaldes det for "Købehavns Dåbsattest". Til Golden Days Festivalen kom mange interesserede en tur forbi Rigsarkivet for at se brevet. Festivalen bød på 250 arrangementer. Omkring 30.000–100.000 besøgere årligt til festivalen.

Foto: Rigsarkivet, Tom Jersø.

Blandt de udstillede arkivalier var Rigsarkivets ældste, originale daterede dokument fra år 1193, "Københavns Dåbsattest". Arkivaliet blev udstillet i den imponerende Harsdorffsal, der ligeledes dannede rammen om foredrag om Absalon og middelalderens København ved seniorforsker fra Rigsarkivet,

Michael H. Gelting. Nogle af arkivets ældste og mest betydningsfulde dokumenter blev således fremvist, og de mindste blev heller ikke snydt for underholdning i kulturhistoriens tegn. Rigsarkivet bemandede en post i festivalens skattejagt, hvor børn kunne løse spændende opgaver og mysterier, der alle omhandlede

Københavns historie gennem de seneste 850 år.

For Rigsarkivet var kulturfestivalen ikke blot en pragtfuld dag med glade, historieinteresserede besøgende. Den udgjorde samtidig en mulighed for at illustrere og fastslå budskabet om, at arkiver til stadighed både er brugbare, relevante og betydningsfulde. Rigsarkivet er med

til at bygger bro mellem fortid, nutid og fremtid. Ligeledes gav markeringen af den historiske begivenhed anledning til at formidle overskriften i Rigsarkivets grundfortælling: *"Vores fælles hukommelse"*. Overskriften henviser til, at arkiver har en essentiel funktion i ethvert samfund, da de varetager og formidler vores fælles hukommelse – og den er værd

at bevare. Ikke mindst for at sikre at fremtidige generationer også kan tilgå kilderne og historien.

*Skribenten er cand.merc.(kom.),
medhjælper på Rigsarkivet*

En ny kortlægning af Danmark

Jørgen Mikkelsen

Få danske embedsmænd har sat sig så langvarige og dybe spor som Jens Peter Trap. Hans og efterfølgernes topografiske opslagsværker har været anvendt af generationer af arkivbrugere og mange andre danskere med interesse for geografi, lokalhistorie og samfundsforhold m.m. Nu udkommer Trap.Danmark for 6. gang. Artiklen sætter Trap-projektet ind i et længere historisk perspektiv.

Store Danmarksbeskrivelser gennem flere hundrede år

Danmark har en lang tradition for indsamling af informationer fra alle dele af landet med henblik på udarbejdelse af topografiske værker. I 1622 blev sognepræsterne fx bedt om at udspørge lokalbefolkningen om levn fra ældre tid. Professor Ole Worm lavede en spørgeliste til dette formål, og de mange svar dannede bl.a. grundlag for hans bog om runeindskrifter i Danmark, Norge og Gotland.

I 1660'erne satte professor Peder Hansen Resen gang i et endnu mere

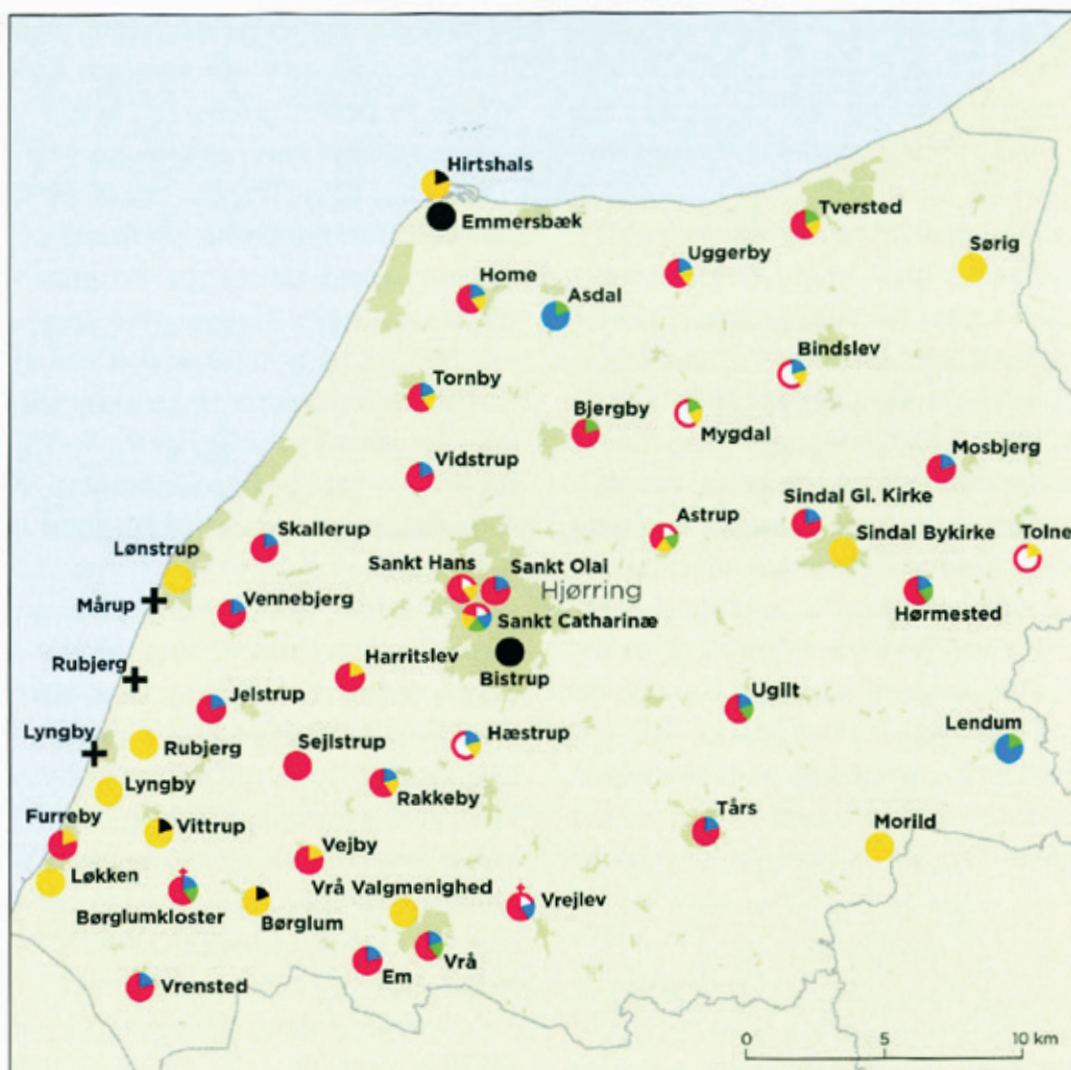
ambitiøst projekt. Nu blev sognepræsterne præsenteret for spørgsmål om indskrifter, oldtidsminder, hellige kilder og byvåbner, og senere blev de også spurgt om historie og naturforhold. Resens indsamlingsarbejde, som også omfattede afskrifter af en del historiske dokumenter, resulterede i, at der blev fremstillet 30–40 store håndskrevne bind med titlen *Atlas Danicus*. Men da det var for dyrt at trykke hele det hele, blev værket reduceret til først syv og siden tre bind. Desværre gik langt de fleste af dem tabt ved Københavns brand i 1728.

Også i 1700-tallet blev der gjort flere forsøg på at skabe et topografisk storværk. Et af dem blev søsat i 1743, da Danske Kancelli udsendte et spørgeskema med 28-43 spørgsmål til embedsmænd i Danmark, Norge, Island og Færøerne. Denne gang handlede spørgsmålene om alt fra vejrlig, sygdomme, skove, øer og vandløb til slotte, kirker, toldsteder, lokale talemåder og usædvanlige personnavne (se *Nordisk Arkivnyt* 2016:2). Svarprocenten varierede imidlertid meget fra stift til stift, og

det er formentlig en af årsagerne til, at Jessen kun fik udgivet ét af de mange påtænkte bind.

I modsætning til flere af sine forgængere fik den handlekraftige kabinetssekretær Jens Peter Trap stor succes med det projekt, han kastede sig ud i i 1850'erne. Det endte med at blive et fembindsværk på næsten 2.500 sider, der så dagens lys i 1858–60. De 1500–1600 sognepræster, købstadseembedsmænd og godsejere m.fl., som var blevet forsynet med spørgelister, stod for en meget stor del af oplysningerne i de afsnit, der handlede om de enkelte købstæder og landsogne.

Trap valgte at indlede værket med en "almindelig del", hvor man kunne få en generel orientering om naturgeografi, befolkningsforhold, erhvervsmønstre og forvaltning i kongeriget som helhed. Herefter fulgte "den specielle del", hvor der var faste dispositioner for købstads- og sognebeskrivelserne. Her var der bl.a. omtale af beliggenhed, areal, befolkningstal, erhverv, historie og aktuel kommunal økonomi.

Kirkekort over nuværende og tidligere folkekirker i Hjørring Kommune.

● Romansk kvaderstensarkitektur ca. 1100-1225

○ Romansk teglstensarkitektur ca. 1175-1250

● Kloster

● Gotik ca. 1250-1550

● Renæssance til klassicisme ca. 1550-1860

● Stilpluralisme ca. 1860-1960

● Modernisme ca. 1960-

+ Ødekirke - nedlagte og evt. forsvundne kirker

Flerfarvet - flere perioder repræsenteret. Farverne indikerer tilstedeværelsen af en stilperiode, ikke den procentvise andel.

■ I Trap.Danmark's 6. udgave er der ikke beskrivelser af de enkelte sogne. Til gengæld indeholder bøgerne mange kort og grafer, som belyser den lokale og regionale udbredelse og variation af bestemte fænomener.

Værket var både tænkt som en håndbog, der egnede sig til hurtige opslag, og en fremstilling, der gav læserne en bredere viden om Danmark. Et sådant værk var der åbenbart stor efterspørgsel på, for oplaget på 4.800 eksemplarer blev hurtigt udsolgt, og det gav blod på tanden til at fortsætte. Derfor tog Trap i 1861 fat på arbejdet med en tilsvarende beskrivelse af hertugdømmet Slesvig, som udkom i 1864, og i 1872 begyndte han at udsende en revideret udgave af værket om kongeriget. Siden kom der en 3. udgave i 1898–1906, en 4. udgave i 1920–32 og en 5. udgave i 1953–72. Tekstmængden voksede hver gang, og 5. udgaven nåede op på 30 bind med over 10.000 sider. Men hver gang blev stoffet organiseret i overensstemmelse med det administrative hierarki, som eksisterede indtil 1919 (amt, herred, sogn), og købstæderne og landsognene har været grundelementet i beskrivelsen i alle fem udgaver. Det er også værd at bemærke, at man endnu ved udgivelsen af 5. udgaven gjorde brug af 3.000–4.000 lokale informanter, selv om antallet af faglige specialister var væsentligt højere end tidligere, nemlig ca. 400.

Den nye Trap og Rigsarkivet

I 2014 påbegyndte arbejdet med en 6. udgave af *Trap.Danmark*. Projektet er finansieret af fem fonde, der til sammen har bevilget 130 mio. kr. Derudover håber man at kunne skaffe et større beløb gennem salg af bøger. Der bliver nemlig ikke blot tale om en hjemmeside, men også om en trykt udgave på i alt 34 bind. Der arbejdes desuden på udvikling af en mobiltjeneste, således at det på et hvilket som helst sted vil være muligt at få oplysninger om denne lokalitet via smartphone og tablet.

Selv om den nye udgave tjener det samme formål som forgængerne og derfor skal være et autoritativt opslagsværk, lægges der meget mere vægt på bøgernes læsevenlighed end tidligere. Det betyder bl.a., at man helst vil undgå store ophobninger

Hellum sogn (H. kom.) omgives af Skæve, Hellevad og Hallund so. samt Børglum hrd. (Jerslev so.). Længst mod ø. rejser sig Jyske Ås' vældige, skovklædte bakkeryg til højder over 100 m, kulminerende i Storstensbakke (109 m) med den smukke udsigt og i Skelbogen (102 m) på skellet ml. Hellum, Skæve og Hellevad. I Jyske Ås udspringer Rye å for derefter at strømme mod v. gennem so.s noget lavere liggende og mindre kuperede del. Jorderne er de fleste steder sandmuldede med stenet underlag, der ses i de meget betydelige grusgrave. Gl. søbundsaflejringer findes o.f. Holmgård. Der er en hel del skov som Endelt skov (der er en del af Allerup bakker), Stensbak og Kalsbjerg plantager.

Areal i alt 1955: 1931 ha. Befolkning $\frac{1}{10}$ 1955: 581 indb. fordelt på 160 husstande. (1801: 248, 1850: 339, 1901: 409, 1930: 607). Efter erhverv fordelte befolkningen sig 1950 i flg. grupper: 392 levede af landbrug m.v., 82 af håndværk og industri, 32 af handel og omsætning, 34 af transportvirksomhed, 13 af liberale erhverv og administration og 30 af aldersrente, formue, pension o.lgn., medens 9 ikke havde givet oplysning om erhverv.

I so. ligger Hellum Kirkeby (1465 Helym, 1522 Hielwm; u. 1801–02) m. kirke og skole (opf. 1900), Hellum Mejeriby m. kom.kontor (i den tidl. stat.bygning), skole (opf. 1914) m. so.bibl. (opret. 1950; 1300 bd.), sportsplads, kro, filial af Sæby Bank, mejeriet Pilegårds Mølle (opret. 1901), 2 cementstøberier, savværk, maskinstat., brevsaml.sted, telf.central. — Saml. af gde og hse: Hellum Bakker;

■ Et uddrag af en typisk sognebeskrivelse i Trap.Danmark's 5. udgave.

af mindre vigtige tal og navne. Med sit moderne layout får værket også en ganske anden fremtoning, end garvede brugere af *Trap.Danmark* er vant til, og den flittige anvendelse af temaartikler og faktabokse gør det muligt at fortælle interessante "sidehistorier", som redaktørerne næppe ville have fundet plads til i de ældre udgaver.

En anden væsentlig nyhed er, at kommunerne har overtaget sognenes rolle som grundelement ved beskrivelsen. Redaktionen lægger også vægt på et tæt samarbejde med embedsværket i de enkelte kommuner under udarbejdelsen af hvert bind. Men det er redaktørerne og de tilknyttede fagkonsulenter, som afgør hvem der skal skrive teksterne og bagefter "faktatjekker" resultaterne. I alt er der ca. 60 fagkonsulenter, og de dækker hvert sit område inden for følgende discipliner: arkæologi, biologi, etnologi, geografi, geologi, historie, kunst og kultur, politik og samfund samt økonomi og erhverv. Så vidt muligt er alle forfattere fagspecialister, men nogle er samtidig ansat i den pågældende kommune som fx stadsarkivar

eller museumsinspektør. Det forventes, at op mod 1000 personer vil komme til at bidrage med tekster til det store værk. Fra Rigsarkivets side har indtil videre seks arkivarer leveret tekster om hhv. kommunehistorie, byhistorie og heraldik. Også flere tidligere medarbejdere har skrevet til "Trap 6". Rigsarkivar Asbjørn Hellum er formand for *Trap.Danmarks Faglige Råd*, der fastlægger de overordnede redaktionelle principper.

Artiklen er skrevet af arkivar, Jørgen Mikkelsen, Rigsarkivet

Principbeslutet om digitalisering och arkivering av material enbart elektroniskt är fattat

Pertti Hakala

Finlands regering fattade strax före midsommaren 2017 ett principbeslut, som innebär att Riksarkivet framöver endast i elektronisk form tar emot myndighetsmaterial som skall förvaras varaktigt. Detta beslut är ett led i strävandena att påskynda övergången till digitala format och digital hantering, inom ramen för en snäv tidtabell. Retroaktiv digitalisering av analogt material förväntas leda till kännbara inbesparingar.

Främjandet av det digitala samhället utgör ett av de främsta uttalade målen i regeringsprogrammet för finske statsministern Juha Sipiläs regering. Under en strategisession 24.9.2016 konstaterade regeringen att "arkiveringen av nytt material som är avsett att arkiveras sker i fortsättningen enbart elektroniskt. Under våren 2017 uppgörs en tidtabell för verkställandet av digitaliseringen av pappersarkiv". (Efter att den nya lagen om Riksarkivet trätt i kraft 1.1.2017 kan material i analog form som är avsett att förvaras varaktigt förstöras efter digitalisering, se NA 1/2015 s. 28.)

Det mål som regeringen uppställt i sitt program, att totalt en miljard euro skall kunna inbesparas före utgången av år 2029, uppnås enligt gjord beredning genom inbesparingar som gäller hela den finska offentliga ekonomin. Beträffande digitaliseringen av statliga funktioner har det bl.a. konstaterats att digitalise-

■ Grundstenen för Riksarkivets nya centralarkiv i S:t Michel murades 30.5.2016. Enligt Riksarkivet torde centralarkivet vara den sista arkivbyggnaden som uppförs i Finland, om det stora digitaliseringsprojektet genomförs i avsedd utsträckning.

Foto: Riksarkivet.

ringen av arkiven kännbart minskar verksamhetskostnaderna, eftersom elektronisk förvaring är betydligt billigare än förvaring av pappersarkiv.

Avsevärda inbesparingar genom digitalisering

Enligt Riksarkivets beräkningar innehåller de olika statliga myndigheterna ca 94 hyllkilometer material som är avsett att förvaras varaktigt, vilket årligen förorsakar 15,5 miljoner euro i hyreskostnader och 14,6 miljoner euro i kostnader för arkivpersonal. (I dessa siffror ingår inte motsva-

rande kostnader för Riksarkivet.) De statliga myndigheternas årliga arkiveringskostnader uppgår således till 30,1 miljoner euro.

Digitaliseringen av arkiven skulle enligt Riksarkivets kalkyler under perioden 2017–2029 kunna leda till kumulativa inbesparingar av kostnader, som för de permanenta arkivutrymmenas del uppgår till 54,2 miljoner euro och för arkivpersonalens del till 45–87 miljoner euro, beroende på de ersättande elektroniska serviceprocessernas behov av personal som frigörs från analoga verksam-

hetsprocesser. Kraftfulla satsningar på digitalisering skulle för all framtid göra det möjligt för Riksarkivet att undvika anskaffning av ytterligare arkivutrymmen. (En utvidgning av centralarkivet i S:t Michel, som invigs under 2018, skulle kosta uppskattningsvis 15 miljoner euro.) Riksarkivet uppskattar kostnaderna för digitaliseringen under perioden 2017–2029 till 78 miljoner euro. Digitaliseringsprojektet skulle enligt Riksarkivets beräkningar på ca 10 år leda till nettoinbesparing av 63,6 miljoner euro.

Fungerande mottagnings-, service- och arkiveringstjänster

Mottagandet och förvarandet av myndighetsarkiv i digital form förutsätter fungerande elektroniska tjänster. Den av arkiverket (fr.o.m. 1.1.2017 Riksarkivet) i samarbete med andra aktörer utvecklade och sedermera uppdaterade SÄHKE-standarden för elektroniskt material som skall förvaras varaktigt är allmänt vedertagen. Föret har inte varit lika gott för den arkiverings- och servicetjänst (VAPA) som i många år var ett spetsutvecklingsprojekt vid Riksarkivet, ända tills undervisnings- och kulturministeriet i augusti 2015 meddelade att det skulle läggas ner. Ministeriet beslöt samtidigt att slutförvaringen av elektroniskt material skulle ske inom ramen för det nationella digitala biblioteket – ett projekt som lyder under nämnda ministerium – och upprätthållas av CSC (Center for Scientific Computing, se NA 3/2015).

Behovet av en servicehelhet som stöder förvaltningens processer och säkerställer den elektroniska arkiveringen var förstas lika stort också efter nedläggningen av den redan ibruktagna VAPA-tjänsten. Följaktligen har utvecklingsarbetet fortsatt inom ramen för ett uppföljarprojekt med samma syfte: att skapa en kostnadseffektiv, lättanvänd servicehelhet för statligt och kommunalt myndighetsmaterial i elektronisk form som skall förvaras varaktigt eller en viss fastställd tid. Ansvar för detta projekt axlades av finansministeriet, som bl.a. har

helhetsansvaret för utvecklingen av förvaltningen, men Riksarkivet har aktivt deltagit i utvecklingsarbetet. Uppföljarprojektet gavs den snarlika beteckningen SAPA.

Ett stort beslut och en snäv tidsplan

Att erfarenheterna från VAPA-tjänsten i detta sammanhang gett tyngd åt Riksarkivets synpunkter framgår av det *principbeslut som statsrådet (dvs. regeringen) 21.6.2017 fattat om digitalisering och arkivering av material i handlingsform enbart elektroniskt*. Enligt detta beslut är utgångspunkten att Riksarkivet framöver endast i elektronisk form tar emot material som skall arkiveras. I samband med beslutet meddelades också en rad riktlinjer:

- Undervisnings- och kulturministeriet fastställer i samarbete med finansministeriet och Riksarkivet den helhetsarkitektur som behövs för digitaliseringen och arkiveringen av material i handlingsform samt verksamhetsmodeller och åtgärder för att utveckla datasystemen. Den offentliga förvaltningens gemensamma servicehelhet som stöder förvaltningens processer och säkerställer den elektroniska arkiveringen (SAPA) införs år 2018.
- Före hösten 2017 utarbetar Riksarkivet tillsammans med förvaltningsområdena, kommunerna och landskapen en nationell plan för digitaliseringen av det analoga materialet i handlingsform som ska arkiveras. När Riksarkivets plan färdigställts bestämmer finansministeriet tillsammans med landskapsförvaltningen vilket material som snabbt måste digitaliseras. Tidsplanen för digitaliseringen av de statliga ämbetsverkens pappersarkiv fastställs under ledning av Riksarkivet före utgången av 2017. I samband med utarbetandet av tidsplanen kartläggs myndighetsmaterialen och deras omfattning, ålder, typ, an-

vändningsändamål och art samt myndigheternas datatekniska beredskap och behov av personalresurser i anknytning till digitaliseringen.

- Riksarkivet ansvarar för samordningen av digitaliseringen och inleder genomförandet av den infrastruktur som behövs senast i mitten av 2018. Vid genomförandet utnyttjas i mån av möjlighet existerande lösningar. Tjänster som behövs för digitaliseringen konkurransutsätts. Verksamheten inleds senast i början av 2019.

Av de snäva tidsfristerna att döma kan Riksarkivet se fram emot bråda tider. Verkställandet av den planerade massdigitaliseringen av handlingar (som därefter skall kunna förstöras) hör knappast till de minsta åtagandena i detta sammanhang. Det ansvarsfulla och rent konkret slutgiltiga vägandet av juridiska och kulturhistoriska värden inom ramen för denna process lär inte heller vara det lättaste.

Syftet med den elektroniska arkiveringen av material i handlingsform och digitaliseringen av arkiv är att förbättra tillgången till detta material, öka dess användbarhet och höja myndighetsarbetets effektivitet. Digitaliseringen möjliggör även vidsträcktare användning av materialet (t.ex. genom data mining). Genom utvecklingsarbete skapas bl.a. enhetliga processer som också ger kostnadsfördelar. Övergången till digitalt format gynnar såväl myndigheterna som hela samhället: medborgarna, den offentliga sektorn, tredje sektorn och företagen.

(Källa: Promemoria beträffande statsrådets beslut)

Fant igjen svartebok fra 1779

**Gina Dahl
Marianne Herfindal
Johannessen**

Vil du vite hvordan du skal unngå å bli full, hvordan du kan bli usynlig eller hvordan du kan få en Guds Engel i tale? Svarteboken har svarene.

Siden midt på 1990-tallet har en såkalt svartebok fra 1700-tallet vært savnet fra dokumentksamlingen ved Statsarkivet i Bergen. Et gammelt ordtak sier at alt som ikke er brent eller stjålet, før eller senere vil komme til rette.

Det var akkurat det som skjedde en dag i sommer. Egil Foldøy og Gina Dahl ved statsarkivet fant den tapte svarteboken i en umerket arkivboks i et arkiv der den slett ikke hørte hjemme!

For flere av oss ansatte ble denne onsdagen derfor en arbeidsdag fylt med begeistring! For første gang fikk vi endelig se denne svarteboken som vi har hørt mye om opp gjennom årene.

Det er en ordentlig svartebok, en håndskrevet bok full av magiske formles fra 1770-årene. Den er skrevet av Hans Andreas Pedersen Tangen og starter den 16. september 1779.

Svarteboken som tradisjon

Opp gjennom historien har mange mennesker ønsket å påvirke skjebnen med magiske formles. Tidvis

ble disse skrevet ned i bøker, såkalte svartebøker.

Noen kalte også bøkene for Cyprianus, etter en av trollmennene i antikken, andre kalte dem for sjette eller syvende Mosebok. Ideen her var at Moses hadde kommet med langt mer kunnskap enn det som til slutt kom med i den offisielle Bibelen, hemmelig stoff som ikke burde være tilgjengelig for folk flest.

Hva inneholder en svartebok?

Noen mente likevel å ha tilgang til denne gamle, magiske kunnskapen, og det var denne som ble skrevet ned i slike svartebøker.

Ettersom de muntlige og skriftlige tradisjonene varierte fra sted til sted, er ingen av de bevarte svartebøkene like. Men mye av stoffet i dem er det samme.

Ofte inneholdt de både nyttig og skadelig magi rettet mot å løse problemer i hverdagen, ikke minst sykdommer på folk og fe. Andre svartebøker kunne inkludere både matoppskrifter og elskovsråd. Guds navn ble også hyppig brukt i svarteboken.

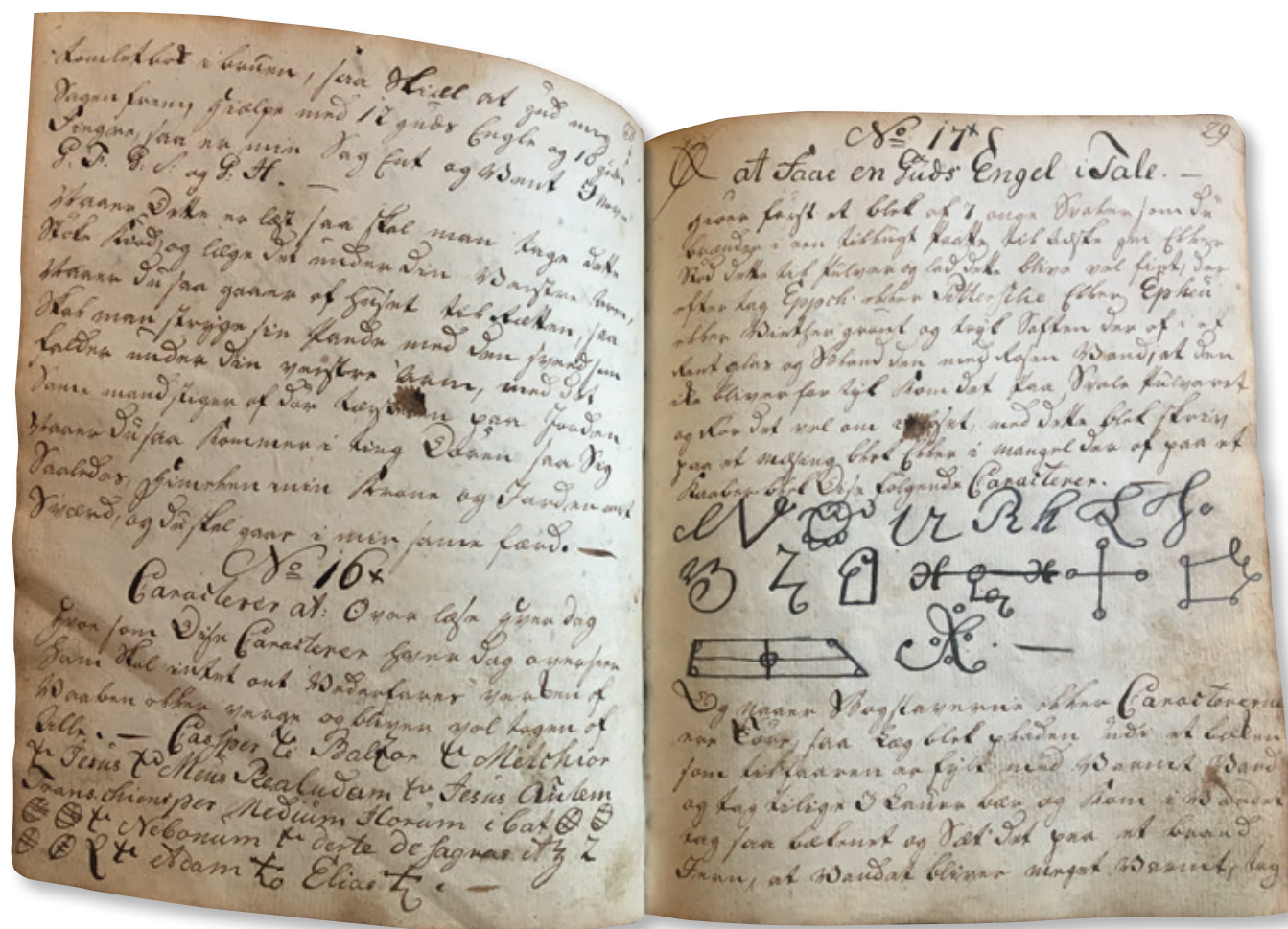
Det er ikke godt å si hvor mange svartebøker som har sirkulert i Norge, men det har nok ikke vært helt få. Av dem som er bevarte i dag, er de fleste fra etter 1800.

■ Svarteboken er ikke så stor, men den er utrolig innholdsrik.

Foto: Tom Myrvold, Statsarkivet i Bergen.

■ På den høyre siden av oppslaget står forklart hva som må til for å få en "Guds Engel i Tale". Bruksanvisningen er komplisert. I tillegg til ulike potter, glass og bekkener i ulike materialer, behøves det aske av syv unge svaler som skal blandes med saft av persille, esøy eller annet vintergrønt samt rosenvann. Av denne blandingen skal det skrives en del bokstaver på et messing- eller "kobberblekk". Når disse er tørre, skal de legges i vann sammen med laurbær og varmes opp. Deretter skal det uttales en mengde ubegripelige ord ti ganger. Nå vil man få høre en "sød og mild stemme, saa du maae græde af glæde". Da kan du spørre om hva du vil og få svar på mange skjulte ting!

Foto: Tom Myrvold, Statsarkivet i Bergen.

Og populære har de vært. Så sent som i 1907 mottok Universitetsbiblioteket i Oslo en forespørsel fra en mann i Narvik som ba om å få kjøpe de Mosebøkene som ikke var med i Bibelen.

Statsarkivets svartebok

Svarteboken som nå er gjenfunnet ved Statsarkivet i Bergen ble altså skrevet fra 1779 og fremover av Hans Andreas Pedersen Tangen.

Tangens svartebok er på flere hundre sider og inneholder mye artig stoff. Her er små fortellinger, fabler og viser.

Blant annet om sjøhelten Tordenskjold, tips mot tannpine og en tekst "Om Aatraae [attrå] og Elskov".

Her er mange magiske oppskrifter. Blant annet er det beskrevet hva man skal gjøre for "At gjøre Vand af Ild Luft og Jord", samt "At fange Fugle eller Fisk med Haanden". Enkelte steder er det skrevet hvor stoffet er hentet fra, som for eksempel "en tyske Bog".

Rådene som gis, favner det meste, som hvordan man kan komme til penger, hvordan støpe kuler som man vet treffer mål, samt hvordan fjetre mennesker, fugler og dyr.

Farging av stoff eller gjøre gull av bly er også mulig. Ved å følge en mengde ritualer skal det også være mulig å få en "Guds Engel" i tale.

Unngå drukkenskap?

Her finnes også en oppskrift om hvordan man skal unngå å bli full, nemlig: "Tag longen af et Faaer, og Syd (kok) den vel og stød den siden med Peber og spis den saa bliver du ike Druken".

For å gjøre seg usynlig må man derimot ta en vipeunge som nylig har forlatt redet, rive den i stykker, og smøre det blodet som er nærmest

■ Fra venstre Gina Dahl, Tom Myrvold, Yngve Nedrebø, Lillian Koehler og Egil Foldøy studerer begeistret den gjenfunne svarteboken på statsarkivets gamle lesesal.
Foto: Marianne Herfindal Johannessen, Statsarkivet i Bergen.

hjetet på øyenbrynene om kvelden. Den som gjør dette blir usynlig helt til blodet fjernes. Boken er altså full av magiske formular.

Hvorfor Bergen?

I en bok utgitt i 1925 sies det at Statsarkivet i Bergen eier denne svarteboken og at den var "kjøpt av en fyr som fandt den paa et loft". I dag vet vi ikke helt når og hvordan Hans Tangens svartebok kom til Statsarkivet i Bergen, men den kom sannsynligvis til Bergen tidlig på 1900-tallet.

Antagelig ble den innkjøpt av Just Bing (1866–1954), som var statsarkivar ved Statsarkivet mellom 1903 og 1933. Bing arbeidet for å gjøre Statsarkivet til sentrum

for lokalhistorisk forskning på Vestlandet.

Bing var dessuten svært historie- og litteraturinteressert, og kjøpte for egen regning inn enkelte gamle skrifter som fortsatt finnes bevarte ved Statsarkivet. Antagelig er svarteboken en av disse.

Svartebokens videre skjebne

Tangens svartebok består av mange håndskrevne ark som er sydd sammen til en bok. Utenpå denne boken er det en innbinding med ekte skinn. Når bøker skal skannes må de åpnes helt. Siden Tangens svartebok er en unik arkivsak, og en del av kulturarven, må vi ta noen andre hensyn enn om dette hadde vært en trykt, masseprodusert bok som

skulle skannes. Skinnen på svarteboken er gammelt og tørt og står derfor i fare for å smuldre opp og ødelegges om den ikke får litt pleie og omsorg først. I skrivende stund er skinninnbindingen på svarteboken derfor innsatt med et spesielt fett og må så tørke noen uker. Først når denne prosessen er ferdig kan den skannes og gjøres tilgjengelig for allmennheten på Digitalarkivet.

Skribentene arbeider som henholdsvis rådgiver og arkivar ved Statsarkivet i Bergen

Det langsomme arbeidet

Cæcilie Stang

Dette er en liten fortelling om et prosjekt innen genren "forebyggende konservering" som beskriver et langsomt arbeid. I dagens arbeidsvirkelighet blir prosjekt som dette ikke videre verdsatt nettopp fordi det er så langsomt.

Ikke desto mindre dreier det seg om en aktivitet som fram til nå har hørt til en arkivinstitusjons hovedoppgaver. Det handler om å bevare originalmateriale, nemlig arkivene.

Forebyggende konservering

I 2002 skjedde det et såkalt paradigmeskifte innen papirkonservering i det norske Arkivverket. Før 2002 ble det utført aktiv konservering. Dette kan noe enkelt defineres som istandsetting av arkivaliene slik at de kan håndteres og brukes.

Rifter og skader på dokumentene ble restaurert ved reparasjon og utfylling med ulike typer japanpapir, og syre i papiret samt blekk ble stabilisert. Protokoller ble bundet inn på nytt og permer reparert. Innholdet den skriftlige kilden meddelte, ble nok sett på som mer relevant å ta vare på enn kildens verdi som gjenstand.

I erkjennelsen av at dette ikke alltid har vært like klokt, svingte så pendelen i motsatt retning. Arkivaliene skulle nå ikke være gjenstand for aktiv konservering med mindre de sto i fare for å gå tapt. Dokumenter og protokoller som i dag er i så dårlig

forfatning at de ikke bør brukes, blir skannet og emballert i syrefritt papirmateriale eller legges inn i en transparent polyestermappe for deretter å bli satt bort i en spesialtilpasset eske.

Tanken er at originalmaterialet skal bli tatt vare på uten å tape sin opprinnelige identitet. Men hvilke konsekvenser får dette, og hva innebærer "forebyggende konservering" for arkivene i magasinet?

Krever også ressurser

Parallelt med satsingen på "forebyggende konservering" er kompetansen innen papirkonservering bygd ned, og ressursene til kon-

serveringsavdelingene er blitt mindre. Men den samme kompetansen trengs i vurderingen av tiltak innen den forebyggende konserveringen. Behovet for utstyr som kan overvåke temperatur og klima, og behovet for syrefritt materiell som skal hindre nedbryting av papir, krever også ressurser. Forebyggende konservering er med andre ord ikke en enkel vei ut av ressursproblematikken. Digitalisering krever dessuten ordning av arkiver i forkant og ikke sjelden mye stell i etterkant som følge av håndtering under skanning.

Hva gjøres når et mye brukt, omfattende og verdifullt arkivmateriale

■ Fjerning av tape som er blitt brukt som hullforsterker.

Foto: Unni Kleven.

bokstavelig talt begynner å bli frynsete i kantene?

Arkivet står kanskje langt bak i digitaliseringskøen, og dessuten krever digitaliseringen et ordnet og elektronisk katalogført arkiv. Arkivmateriale som består av ulike formater og papirkvaliteter, er ekstra møysommelig å skanne.

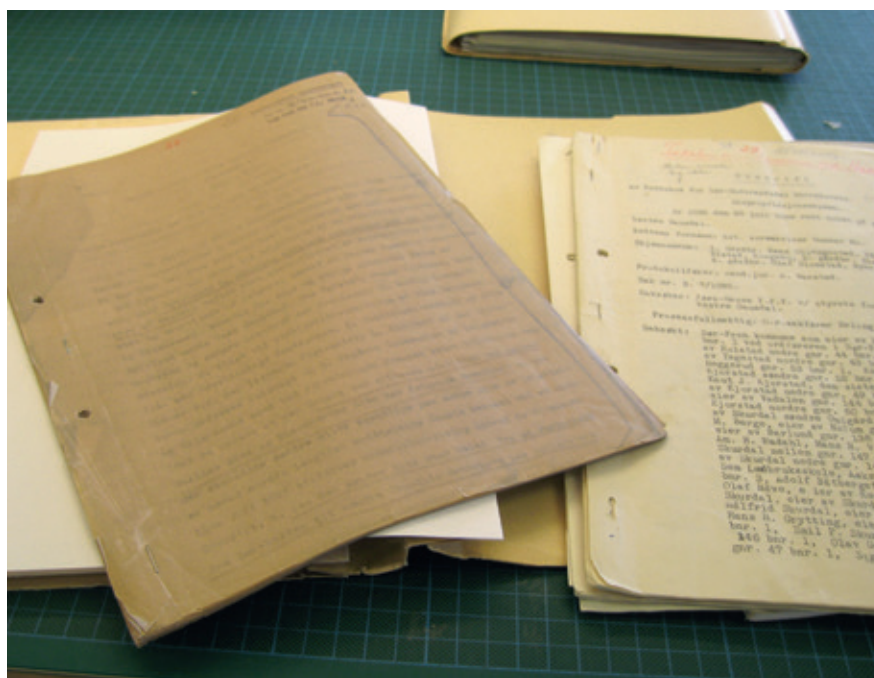
Hva har så Statsarkivet i Hamar gjort i denne situasjonen? Jo, vi har kunnet spare litt her og litt der gjennom flere år. Deretter har vi laget en plan for innkjøp av egnet emballasje, og så har vi vært flere om å ta arbeidsøkter.

Et viktig prosjekt?

Arkivet det her er snakk om er dokumentasjon skapt av Jordskifteverket i Oppland. Arkivmateriale utgjør 36 hyllemeter og omfatter etatens virke i fylket. Etaten ble opprettet i 1857 og hadde som oppgave å skifte eiendom og bruksrettigheter.

Det gamle jordbrukets bruksdelinger og teigblandinger hadde i årenes løp skapt et virvar av jordlapper og førte til tungvinte driftsmåter. Dette hindret innføring av moderne jordbruksmetoder både på innmark og i utmarka. Det ble foretatt utskiftninger tidligere også administrert av sorenskriveren, men i 1857 ble utskiftningsvesenet opprettet for å få fart i omleggingen av eiendomsforholdene i landbruket. I 1950 endret etaten navnet til Jordskifteverket, og i dag blir fremdeles utskiftninger foretatt som innebærer omfordeling og stadfestelse av både eiendomsrett og bruksrett i tillegg til grenseganger. Statsarkivet i Hamar har fått avlevert arkivmateriale fra denne etaten fram til ca. 1980.

Det sier seg selv at dette arkivmateriale er svært sentralt med hensyn til dokumentasjon av eiendomsgrenser og bruksrettigheter i landbruket. Ut fra en kulturhistorisk synsvinkel er dette arkivmateriale også viktig siden det forteller om tunformasjoner, eldre driftsformer, tradisjoner og rettighetsbruk. Arkivet er mye i bruk, og bærer preg av dette. Det var med andre ord viktig å få til optimale oppbevaringsfor-

■ Slik ser en eldre fotokopi ut etter en tids lagring.

Foto: Unni Kleven.

hold for originalmateriale. Derne-
st var det helt nødvendig å få katalogi-
sert hver enkelt sak og pakket den
slik at både gjenfinning og håndte-
ring kunne gå raskere og mer skån-
somt enn i dag. Vi håper å kunne
utvide prosjektet til også å omfatte
Jordskifteverket i det andre fylket i
vår region, nemlig Hedmark.

Arbeid som gir gevinst

Finurligheten ved Jordskifteverkets
arkiv er at de ulike sakene er oppført
med navnet på det enkelte utskift-
ningsfelt samt eskenummer i den
opprinnelige ordningsstrukturen og
i registrene. Oppbygging av en ny
struktur i et så omfattende materiale,
er urealistisk. Derfor er vi nødt til å
bevare eskestrukturen. De opprinne-
lige eskene har en bredde på ca. 16
cm. Dette krevde innkjøp av syrefrie
esker i stort format fra firmaet Klug.

Deretter startet den møysomme-
lige omemballeringen av esker og
saksmapper. Protokollene er stort
sett lagt i esker. Opplysningene på
de opprinnelige syreholdige map-
pene som omslutter saksdokumen-
tene, blir kopiert, mens dokumen-
tene i hver sak og får et nytt syre-
fritt omslag. Ofte ser vi at stoff fra
det opprinnelige syreholdige om-
slaget har smittet over på dokumen-

tet. Tidligere tiders kopimaskiner
hadde en kopieringsvæske som var
svært syreholdig. Disse kopierte
dokumentene blir isolert i egne om-
slag. Samtidig blir alle sakene el-
ler utskiftningene registrert inn i
katalogsystemet ASTA slik at hver
saksmappe er søkbar.

Dette arbeidet er krevende fordi
det er langsomt og møysommelig,
men nå er vi kommet så langt at vi
får lønn for strevet. Vi ser allerede en
synlig gevinst i den daglige saksbe-
handlingen. Sakene finnes mye for-
tere. Arkivene blir også tatt vare på
for ettertiden i pakt med retningslin-
jene for forebyggende konservering.
Vi kan også framstå med troverdig-
het overfor arkivskapere og kollega-
institusjoner som vi prøver å rettlede
i godt arkivhold.

Ut fra de bevaringskriterier
som det er allmenn konsensus om
når det gjelder kuturarvsmateria-
le og rettighetsdokumentasjon, er
det ikke et alternativ å destruere
Jordskifteverkets arkivmateriale etter
en eventuell digitalisering. Men det
er en annen diskusjon ...

*Skribenten er førstearkivar
ved Statsarkivet i Hamar*

Arkivstatistikken i Norge

Sissel Eltvik Wang

Det norske Arkivverket samler årlig inn tall og statistikk fra store deler av arkivsektoren i Norge. Formålet med innsamlingen er å få et overordnet bilde av sektoren, samtidig som vi ønsker å måle utvikling i sektoren over tid.

Kommuneundersøkelsen

I 2010 publiserte Riksrevisjonen en rapport som tok for seg tilstanden i de kommunale arkivene i Norge. Revisjonen var på flere områder nedslående lesning, og viste store utfordringer for arkivene i kommunal sektor. Det ble bestemt at Arkivverket skulle sette i gang en årlig undersøkelse av forholdene i kommunearkivene, og følge opp undersøkelsen med flere tilsyn av kommunene.

Spørreskjemaet har etter hvert tatt for seg flere og flere områder knyttet til kommunearkivene. I dag inneholder skjemaet spørsmål om både intern organisering av arkivarbeidet i kommunen, oppfølging av lover og regelverk for arkiv, og forvaltning av de kommunale arkivene.

Undersøkelsen har et spesielt fokus på elektroniske arkiver. Den viser for eksempel at nesten alle kommunene benytter elektroniske arkivsystemer, men at 60 prosent aldri har tatt grep for å sikre den digitale dokumentasjonen som skapes i disse systemene for ettertiden. Den viser også at 60 prosent av kommunene

■ Arkivverket samler hvert år inn data for å dokumentere tilstanden i norske arkiver.

Foto: Berre.

ikke har en oppdatert plan for arkivarbeidet, og at så mye som halvparten av kommunene ikke har oversikt over alle de bevaringsverdige elektroniske systemene de bruker.

Kommunene har i gjennomsnitt en arkivbemanning på 3,3 personer, og ca. en tredel av arkivlederne i kommunene bruker under halvparten av arbeidstiden sin på arkivoppgaver. Tallene gir oss et godt utgangspunkt for å planlegge og gjennomføre vår tilsyns- og veiledningsvirksomhet overfor kommunearkivene på en god måte.

ABM-statistikk

Arkivverket har siden 2014 hentet inn informasjon og tall fra ABM-sektoren (arkivinstitusjoner, bibliotek og museum som oppbevarer arkiv). Dette er en videreføring av innsamling som har foregått siden 2008. Tallene som hentes inn sendes videre til Statistisk sentralbyrå og inngår som en del av Norges offisielle kulturstatistikk.

I tillegg til å hente inn og analysere tallene, svarer også Arkivverket selv på undersøkelsen – som landets største arkivinstitusjon. Tall-

grunnlaget gir oss en unik oversikt over det eldre offentlige og private arkivmaterialet som er tatt vare på i Norge. Oversikten fungerer som et viktig redskap i rollen Riksarkivaren har som nasjonal arkivutvikler. Undersøkelsen viser at det ved utgangen av 2016 ble oppbevart over 530 000 hyllemeter arkivmateriale i ABM-sektoren i Norge. Rundt 120 000 hyllemeter av dette materialet er privatarkiv.

70 prosent av arkivmaterialet er ordnet, og ordningsgraden er mindre for private og kommunale arkiver enn for statlige arkiver. Digitalt skapt arkivmateriale er i liten grad bevart. Når det gjelder å gjøre informasjon om materialet tilgjengelig, ser vi at de fleste arkivinstitusjonene publiserer katalogene sine på nettet, mens få museer og biblioteker gjør det

samme. Besøk på lesesalene Norge rundt minker, mens besøk på arkivenes nettsteder øker.

Bruk av tallene

Med bakgrunn i de innsamlede tallene lager vi hvert år tilstandsanalyser av sektoren. Disse brukes aktivt i media og i møter med eksterne. Det er i tillegg svært viktig for oss å identifisere hvor vi selv kan forbedre våre arbeidsprosesser for at de som svarer på undersøkelsene skal få noe tilbake fra oss. For eksempel i form av bedre og mer brukerrettet tilsyn og veiledning. Hvis vi vet hvor skoen trykker, er det enklere for oss å vite hvor vi må sette inn støtet for å bidra til utvikling av mer hensiktsmessige løsninger.

Vår rolle som nasjonal arkivutvikler forutsetter at vi har en god

oversikt over tilstanden i sektoren. Vi kan ikke bidra til målrettet utvikling uten å vite hvor utfordringene ligger. Undersøkelsene og tallene gir oss en verdifull pekepinn på hvor vi bør fokusere og hvordan vi burde prioritere de neste årene.

Skribenten er rådgiver i Arkivverket, Seksjon for planlegging og arkitektur

FAKTA

Les mer om arkivstatistikkene på www.arkivverket.no/arkivutvikling/tall-og-data-statistikk.

Digital endring i Norge

Fredrik Larsen Lund

Arkivverket lanserte før sommeren to nye nettsider. 6. juni i år var ikke bare Sveriges nasjonaldag og det norske Riksarkivets 200-års bursdag – det var også datoen for lansering av nyoppussede digitale tjenester fra Arkivverket.

Lansering 1

Etatens nettsted Arkivverket.no har fått et helt nytt design. Utformingen av nettsidene er mer moderne og tidsriktig enn tidligere, der designet blant annet er tilpasset ulike mobile flater som iPhone og iPad.

Arkivverket.no er kort sagt en portal som inneholder opplysning

ger om etatens virksomhet og ulike tjenester, enten informasjonen er rettet mot forvaltningen eller mot brukerne av arkivene. De nye sidene har et sterkere fokus på at forskjellige brukergrupper skal finne akkurat det de leter etter. Til grunn ligger et mål om å øke selvbetjeningen, altså at flere brukere blir i stand til å hjelpe seg selv gjennom digitale løsninger.

Innholdsmessig innebærer de nye sidene først og fremst en kraftig oppussing, der ansatte blant annet har skrevet en mengde oppdaterte veiledningstekster om ulike spørsmål. Det er også laget egne sider med skoleoppgaver.

I arbeidet med de nye sidene har Arkivverket hentet inspirasjon

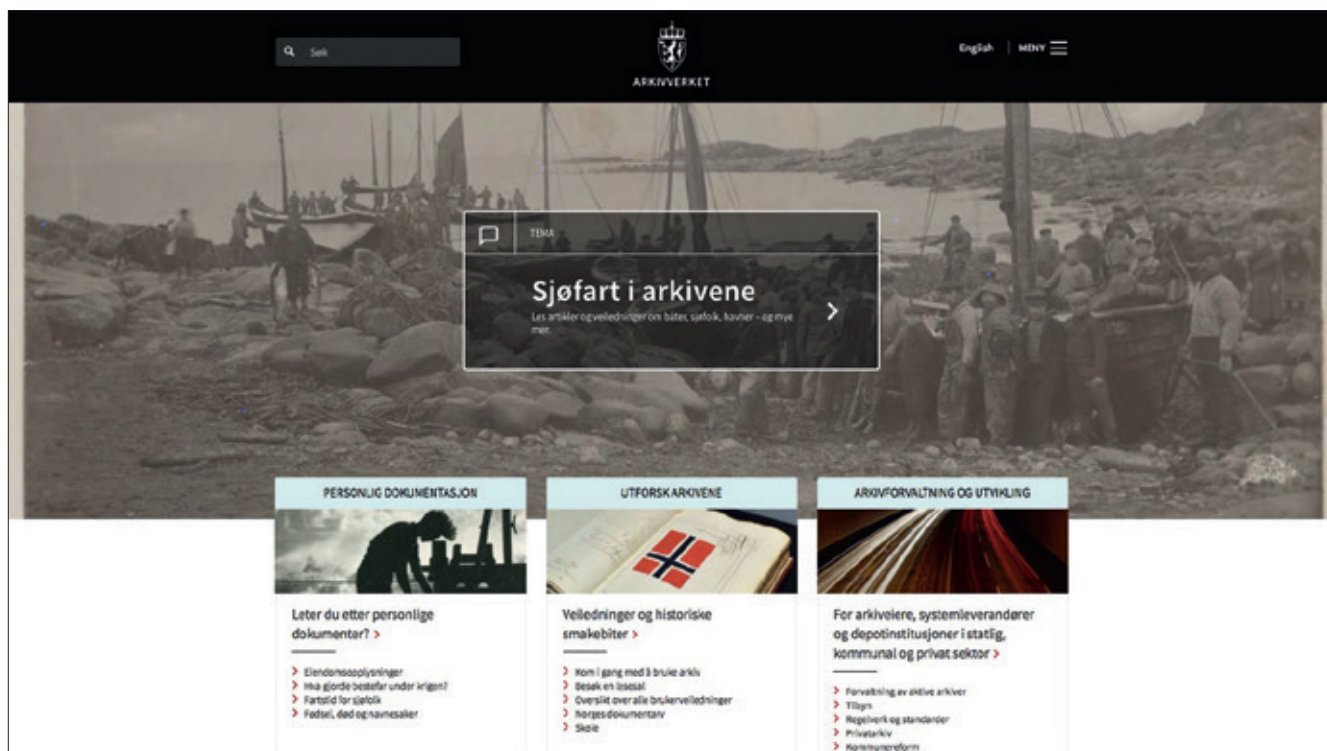
blant annet fra Danmark (sa.dk) og Storbritannia (nationalarchives.gov.uk).

Arkivverket er nå i gang med fase to i nettprosjektet, det selvbetjente løsninger med skjemaer, autentisering for bruk med sikker innlogging og integrasjon mot saksbehandlingssystem etterhvert vil komme på plass. Det arbeides også kontinuerlig med å bygge på og forbedre innholdet på sidene.

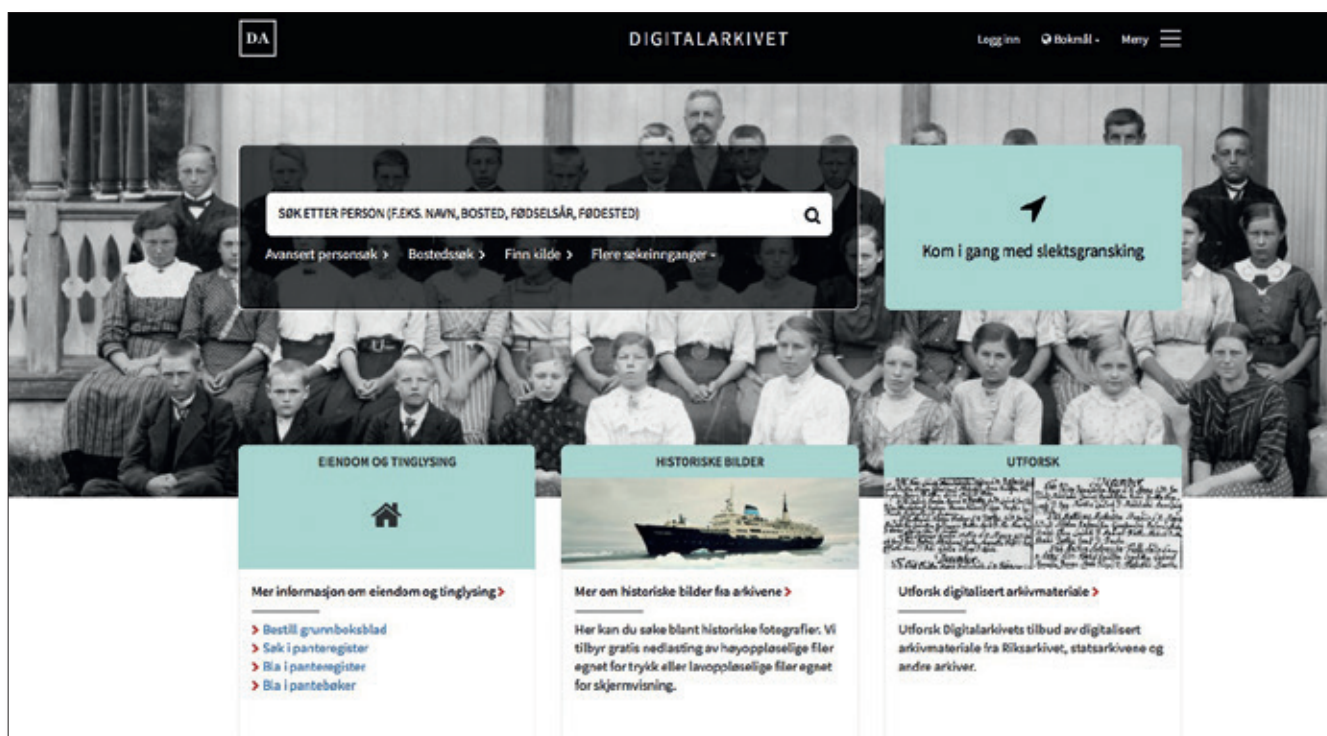
Lansering 2

Digitalarkivet fremstår også i et helt nytt utseende, og i tillegg med forbedret søk og struktur på innholdet. Digitalarkivet.no er nå skilt ut som en egen nettside med tanke på at siden skal kunne utvikles som

■ Nye Arkivverket.no – etaten Arkivverkets nettsted.

■ Nye Digitalarkivet.no – plattform for å publisere digitaliserte arkivkilder fra hele Norge.

en tjeneste for hele arkivsektoren i Norge. Digitalarkivet har vært en stor suksess siden det ble startet i 1998 som en "digital lesesal" – det vil si en plattform for publisering av skannet og transkribert arkivmateriale.

I Digitalarkivet vil det arbeides videre med å få på plass ytterligere funksjonalitet og å utvikle nettstedet til en portal for alt digitalisert kilde-materiale fra norske arkivdepoter.

◆ Skribenten er lokalredaktør for Nordisk Arkivnyt i Norge

Hurra for 200!

Fredrik Larsen Lund

I løpet av noen intense dager i juni ble Riksarkivets 200-årsjubileum behørig feiret.

I forrige utgave av *Nordisk Arkivnyt* presenterte vi det norske Riksarkivets historie i korte trekk. Selve markeringen av institusjonens 200-årsdag var konsentrert til dagene rundt 6. juni, datoen i 1817 da den norske regjeringen bestemte seg for å få orden på statens gamle arkivsaker.

Her følger en kort oppsummering av de tre hovedarrangementene i jubileumsuken:

Før, nå og i fremtiden

280 personer samlet seg i den staselige Gamle Logen i Oslo om morgenen 6. juni for å overvære Riksarkivets store jubileumskonferanse. I salen satt blant annet samtlige nordiske riksarkivarer. Temaet for konferansen var Riksarkivet før, nå og i fremtiden. Foredragene var delt i tre deler: Først en tilbakeskuende bolk om institusjonens historie, etterfulgt av en seanse om Riksarkivets betydning for fire ulike yrkesgrupper, nemlig journalistene, juristene, lærerne og historikerne. Til slutt var det tid for å tenke omkring Riksarkivet i årene som kommer.

I forbindelse med konferansen fikk jubilanten også en rekke gaver. I denne sammenheng kan nevnes gavene fra de nordiske arkivverkene:

■ Kulturminister Linda Hofstad Helleland (t.v) og riksarkivar Inga Bolstad iført henholdsvis stakk og valdresbunad i borggården på Akershus slott før festmiddagen i anledning Riksarkivets 200-årsjubileum.

Foto: Mikkel Walle/Berre.

Bøker fra Sverige, Finland og Island – og fra Danmark, som Norge har så mye felles arkivhistorie med: Et av de originale skapene Danske kanselli brukte for å oppbevare enkelte arkivsaker.

Derfra ble de såkalte "skapsakene" født, der plasseringen av sakene ble

angitt med skap og pakkenummer. Selv om moderne arkivmagasiner for lengst har overtatt, lever begrepet "skapsaker" videre også i det norske Riksarkivet gjennom organiseringen av deler av arkivmaterialet fra den dansk-norske unionstiden.

■ Skap nr. 87. Gaven fra Rigsarkivet i Danmark til søsterinstitusjonen i nord var et av de originale arkivskapene fra Danske kanselli, som har gitt opphav til begrepet "skapsaker". Her plassert i Riksarkivet under portretter av de syv første riksarkivarene.

Foto: Fredrik Larsen Lund.

Fest med kongen

Kulturdepartementet ved statsråd Linda Hofstad Helleland sto som vertskap for en festmiddag for spesielt inviterte på Akershus slott om kvelden 6. juni. H.M. Kong Harald var til stede, sammen med en rekke representanter for det offisielle Norge og også mange ansatte i Arkivverket.

Akershus slott har en spesiell betydning i norsk arkivhistorie: Her har kongemaktens dokumenter vært oppbevart siden middelalderen, og her hadde Riksarkivet sitt hjem i begynnelsen.

Både kulturministeren og riksarkivaren holdt taler under middagen.

Som kulturelle innslag gestaltet skuespiller Hauk Heyerdahl dikter og riksarkivar Henrik Wergeland etter et manusutkast fra Bård Alsvik i Riksarkivet. Pianist Wolfgang Plagge spilte et virtuost, egenkomponert stykke med variasjoner over melodien i "Arkivvisa" – hvis tekst ble skrevet av Wergeland.

Maten og vinen var utsøkt, stemningen var god og begeistret, lyder rapportene i etterkant.

Åpent hus

Til slutt, torsdag 8. juni, ble allmennheten invitert til åpent hus i Riksarkivbygningen. En fin forsom-

merkvelde kan være et krevende utgangspunkt for å trekke mennesker til arkivet, men omkring 350 personer dukket opp i løpet av ettermiddagen og kvelden.

På programmet sto omvisninger, foredrag, slektsverksted og andre aktiviteter, og det ble servert gratis pølsetallerken, is og drikke til alle som kom. Slekt og Data Oslo/Akershus stilte med frivillige som hjalp til med slektsgransking.

Skribenten er lokalredaktør for Nordisk Arkivnyt i Norge

Statsarkivet i Stavanger har flyttet inn i Arkivenes Hus

Helen Frøyseth Nicholson

Store deler av Rogalands kulturarv er nå samlet under ett tak. Statsarkivet i Stavanger, Byarkivet i Stavanger, Interkommunalt Arkiv i Rogaland (IKA) og Misjons- og diakoniarkivet, VID, har flyttet inn i Arkivenes Hus på Ullandhaug.

Offisiell åpning ble foretatt av kulturminister Linda Hofstad Helleland onsdag 16. august.

Arkivenes Hus blir et sentralt kultur- og forskningssenter som inneholder det viktigste historiske kildematerialet fra hele Rogaland. Bygget, med sine 70 kilometer arkiv, har som formål å formidle kunnskap og gi innsikt om historie og kultur.

Materialet spenner over 500 år, fra ca. 1550 til i dag. Arkivenes Hus rommer alt fra protokoller og brev, til foto, film og elektroniske data. Det omfattende materialet vil bli lett tilgjengelig for både studenter, forskere og publikum. De samarbeidende institusjonene oppbevarer materiale fra alle samfunnssektorer, fra statlig og kommunal forvaltning og fra private bedrifter og organisasjoner.

Arkivenes Hus huser blant annet Norsk olje- og gassarkiv, en nasjonal enhet innenfor Arkivverket med ansvar for å dokumentere norsk olje- og gassvirksomhet.

– Arkivverkets ledelse er glade for at vi har en tung fot i dette flotte huset, og vi ser fram mot å utvikle samarbeidet videre, både med de kommunale arkivinstitusjonene og deres eiere, og med private bedrifter og organisasjoner. Ved samlokalisering på Ullandhaug kommer arkivene også tettere på universitets- og forskningsmiljøene – som er miljøer vi ønsker å knytte et enda tettere bånd til, sier riksarkivar Inga Bolstad.

Skribenten er senior-rådgiver i Arkivverket – Kommunikasjon og formidling

■ Arkivenes Hus er tegnet av Lund+Slaatto Arkitekter. Byggherre er Ipark Eiendom AS.

De Nordiske Arbejderbevægelsers Biblioteker og Arkiver Møde 2017

Njörður Sigurðsson

Den 30.–31. marts 2017 blev der afholdt et møde i Oslo i De Nordiske Arbejderbevægelsers Biblioteker og Arkiver. Det var det 23. møde. Der afholdes møder med nogle års mellemrum.

De Nordiske Arbejderbevægelsers Biblioteker og Arkiver

De Nordiske Arbejderbevægelsers Biblioteker og Arkiver har en lang historie. I begyndelsen af 1900-tallet blev der oprettet biblioteker og arkiver i Sverige, Norge, Finland og Danmark for at bevare arbejderbevægelseernes historie. Forholdene var anderledes i Island, hvor man først oprettede sådan en institution i 1974. Den levede imidlertid kun kort, og i 2002 blev den nedlagt, og alle dens arkiver blev i henhold til en særlig aftale overført til Islands Nationalarkiv. Derfor har Island ikke deltaget i De Nordiske Arbejderbevægelsers Biblioteker og Arkivers samarbejde de seneste år. Det var derfor en glæde, da arrangørerne kontaktede Islands Nationalarkiv og inviterede repræsentanter for arkivet til at deltage i mødet. Undertegnede tog til Oslo i slutningen af marts og deltog der i en konference om arbejderhistorie og efterfølgende i mødet for De Nordiske Arbejderbevægelsers Biblioteker og Arkiver.

■ Konferencen "The Russian Revolution in 1917, Norway and the Nordic Area" blev afholdt i Folketeaterbygningen ved Youngstorget i centrum af Oslo.

Foto: Njörður Sigurðsson.

Konference i anledning af 100-året for den russiske revolution

Onsdag den 29. marts blev der afholdt en konference i anledning af 100-året for den russiske revolution, som drejede sig om virkningerne af revolutionen i Norge og de nordiske lande. Der kom forelæsere fra de nordiske lande og Rusland, og der var cirka 95 deltagere. Jeg bemærkede især et projekt udarbejdet af arbejder-

bevægelseernes biblioteker og arkiver i Norge og Danmark, som går ud på at få kopier af dokumenter i russiske arkiver om arbejderbevægelseernes og de politiske bevægelsers historie i landene.

Mangesidige diskussioner på mødet

Mødet for De Nordiske Arbejderbevægelsers Biblioteker og Arkiver blev afholdt torsdag den 30. marts og fredag den 31. marts. Cirka 40 del-

■ Foto opbevaret i Islands Arbejderforbunds Historiske Arkiv. Det viser en 1. maj-demonstration fra midten af 1900-tallet.

Foto: Jón Bjarnason.

tagere fra ovennævnte institutioner deltog i mødet. Første del af mødet var en plenarsession med indlæg om institutionernes situation og forskellige projekter. I anden del af mødet blev deltagerne opdelt i tre grupper: arkivarer, bibliotekarer og fotoarkivarer. Undertegnede fulgte gruppen af arkivarer, hvor der var et bredt udvalg af interessante indlæg om bevaring og formidling af dokumenter efterfulgt af gode debatter, hvor specialister kunne videregive deres erfaring og drøfte forholdene. Mødet blev afsluttet med en interessant

ekskursion til Arbeidermuseet på Sagene ved Akerselva i Oslo.

Nordisk samarbejde på engelsk

Jeg fæstede mig ved, at mødet helt og holdent foregik på engelsk, selv om det var et nordisk møde. Det adskiller sig fra, hvad man gør i samarbejdet mellem de nordiske rigsarkiver, som fortrinsvis foregår på dansk, norsk og svensk. Jeg spurgte mødets arrangører, hvorfor man havde besluttet at bruge engelsk og ikke de nordiske sprog, og fik at vide,

at det skete for, at alle deltagere kunne mødes på lige fod. På den måde måtte ikke kun en del, men alle deltagere bruge et andet sprog end deres modersmål. Det kunne være en model til overvejelse i samarbejdet mellem de nordiske rigsarkiver.

Forfatteren er afdelingsleder for Islands Nationalarkivs afdeling for indsamling og brugerservice

Nordisk Arkivstatistik 2016

I Bestånd

Institution	Pappersarkiv		Digitala arkivalier			
	2015	2016	Leverans 2015	Antal TB 2015	Leverans 2016	Antal TB 2016
Danmark (totalt)	451 507	459 669				
Rigsarkivet, København	276 988	285 140	183	90,5	115	44,6
RA, Odense	20 145	20 155				
RA, Viborg	75 157	75 157				
RA, Aabenraa	21 155	21 155				
RA Aarhus	58 062	58 062				
Færøerne						
Føroya Landsskjalasavn	4 785	4 795				
Grønland						
Nationalmuseum og Arkiv	4 485	4 774				
Finland (Arkivverket totalt)	213 424	217 368				
Riksarkivet	109 413	111 506				
LA Joensuu	10 681	10 812				
LA Jyväskylä	7 380	7 549				
LA S:t Michel	15 083	15 636				
LA Tavastehus	26 144	26 877				
LA Uleåborg	16 483	16 825				
LA Vasa	9 876	10 035				
LA Åbo	18 364	18 328				
Åland						
Ålands Landskapsarkiv	4 463	4 568				
Island (totalt)	53 232	53 918	0	0,2	1	0,2
Nationalarkivet	43 532	44 018		0,2	1	0,2
StA Reykjavik	9 700	9 900				
Norge (totalt)	261 185					
Riksarkivet	117 569					
SA Oslo	23 089					
SA Hamar	9 408					
SA Kongsberg	15 045					
SA Kristiansand	11 596					
SA Stavanger	13 880					
SA Bergen	25 000					
SA Trondheim	30 237					
SA Tromsø	13 945					
Samisk arkiv	1 416					
Sverige (totalt)	781 651	788 443				
Riksarkivet (Arninge & Marieberg)	206 654	207 427				
Krigsarkivet	77 781	79 543				
LA Göteborg	95 255	95 297				
LA Härnösand	96 244	96 279				
LA Lund	56 157	57 045				
LA Uppsala	53 357	53 389				
LA Vadstena	58 647	58 876				
LA Visby	7 556	7 579				
LA Östersund	9 211	9 235				
Värmlandsarkiv	25 913	25 917				
StA Stockholm	80 063	82 598				
StA Malmö	14 813	15 258				

Statistik från Norge

På grunn av nye rutiner for innhenting av arkivstatistikk i Norge, samt omorganisering i Arkivverket, har det ikke vært mulig å frem-skaffe korrekte tall til den nordiske arkivstatistikken. Det ville i alle tilfeller vært knyttet stor usikkerhet til flere av tallene, og redaksjonen har derfor valgt å la alle rubrikkene stå tomme. Vi imøteser en ny modell for nordisk arkivstatistikk fra og med neste år. Vi viser også til en egen artikkel på s. 127 om innhenting av arkivstatistikk i Norge. / Red.

2. Personal/resursfördelning

Institution	Egna medel		Externa medel		Totalt		Tillsyn och rådgivning		Bevarande		Tillgängliggörande		Administration		Annat	
	Årsverken		Årsverken				%		%		%		%		%	
	2015	2016	2015	2016	2015	2016	2015	2016	2015	2016	2015	2016	2015	2016	2015	2016
Danmark (totalt)	172,9	168,8	45,3	44,3	218,2	213,1										
Rigsarkivet, Kbh	109,2	104,8	24,8	31,5	134,0	136,3	23,2	21,4	3,4	4,0	31,2	31,8	32,8	32,3	9,4	10,5
RA, Odense	15,6	16,6	10,0	9,8	25,6	26,4	27,1	23,8	0,0	0,1	44,7	51,5	21,3	16,6	6,9	8,2
RA, Viborg	29,5	40,2	8,7	2,8	38,2	43,0	4,0	4,3	31,8	30,9	34,5	34,0	22,8	24,3	7,0	6,6
RA, Aabenraa	7,0	7,2	0,2	0,2	7,2	7,4	8,5	8,9	0,5	0,5	51,3	55,0	21,8	19,2	17,9	16,4
RA Aarhus	11,6	0,0	1,6	0,0	13,2	0,0	21,4	22,1	0,4	0,0	45,4	49,1	19,9	17,1	13,0	11,0
Færøerne																
Føroya Landskjalasavn	4,5	5,5	1,3	1,4	5,8	6,9	19,4	10,0	27,0	32,0	28,1	39,0	19,2	12,0	6,3	7,0
Grønland																
Nationalmuseum og Arkiv	7,0	6,5	0,0	0,0	7,0	6,5										
Finland (Arkivverket totalt)	220,5	236,1			220,5	236,1	3,4	4,2	3,1	2,0	45,0	50,3	19,8	21,3	26,4*	22,2
Riksarkivet	130,2	141,6			130,2											
LA Joensuu	9,9	9,7			9,9											
LA Jyväskylä	9,8	9,7			9,8											
LA S:t Michel	19,7	18,1			19,7											
LA Tavastehus	11,4	12,2			11,4											
LA Uleåborg	13,8	17,4			13,8											
LA Vasa	7,6	7,6			7,6											
LA Åbo	18,3	19,8			18,3											
Åland																
Ålands Landskapsarkiv	3,5	3,5	0,7	0,5	4,2	4,0	30,0	30,0	5,0	5,0	55,0	55,0	5,0	5,0	5,0	5,0
Island (totalt)	35,0	35,0	7,0	7,0	42,0	42,0		27,0		14,0				32,0		
Nationalarkivet	28,0	28,0	4,0	4,0	32,0	32,0	12,0	12,0	7,0	7,0	62,0	62,0	12,0	12,0	7,0	7,0
StA Reykjavik	7,0	7,0	3,0	3,0	10,0	10,0	25,0	25,0	7,0	7,0	40,0	40,0	20,0	20,0	8,0	8,0
Norge (totalt)					288,0											
Riksarkivet			6,0		152,0											
SA Oslo			1,0		14,0											
SA Hamar					14,0											
SA Kongsberg					14,0											
SA Kristiansand			1,0		13,0											
SA Stavanger			3,0		20,0											
SA Bergen					19,0											
SA Trondheim			5,0		24,0											
SA Tromsø			1,0		13,0											
Samisk arkiv					5,0											
Sverige (totalt)																
Riksarkivet	153,9	153,3	82,1	82,5	236,0	235,8	3,5	3,8					32,3	33,2		
Krigsarkivet	22,1	23,7	1,9	2,2	24,0	25,9	2,2	0,2					11,9	26,2		
LA Göteborg	24,8	26,1	7,2	3,5	32,0	29,6	0,0	0,0					23,8	25,5		
LA Härnösand	36,7	37,4	15,3	13,2	52,0	50,6	0,0	0,1					23,9	25,7		
LA Lund	28,3	28,7	7,7	7,3	36,0	36,0	0,0	0,0					21,5	21,5		
LA Uppsala	22,9	22,8	5,4	3,6	28,0	26,4	0,0	0,0					14,4	17,8		
LA Vadstena	22,0	20,2	4,0	3,1	26,0	23,3	0,0	0,1					20,5	22,1		
LA Visby	8,8	9,7	2,2	1,9	11,0	11,6	0,0	0,0					7,2	16,9		
LA Östersund	8,1	9,1	1,9	1,7	10,0	10,8	0,0	0,0					19,4	29,5		
Värmlandsarkiv																
StA Stockholm																
StA Malmö																

* Finland. Här ingår informationstjänsten, vars andel av arkivverkets totala personalresursanvändning är 26%, och främjandet av kännedomen om arkivverket, vars andel är 2,5%.

3.1 Tillgängliggörande (forskarservice)

Institution	Besök i läsesal		Utlån		Inlån	
	Antal besök		Antal enheter		Antal enheter	
	2015	2016	2015	2016	2015	2016
Danmark (totalt)	24 519	20 030	3 750	3 540	14 751	8 463
Rigsarkivet, København	13 740	12 389	3 015	3 146	2 758	3 270
RA, Odense	2 497	2 702	93	49	1 633	2 154
RA, Viborg	3 652	3 141	186	300	7 390	2 269
RA, Aabenraa	1 900	1 798	288	45	926	755
RA Aarhus	2 730	0	168	0	2 044	15
Færøerne						
Føroya Landsskjalasavn	655	697	149	106		0
Grønland						
Nationalarkiv og Museum						
Finland (Arkivverket totalt)	33 426	32 388		7 026		1425
Riksarkivet	17 277	16 752		1 512		307
LA Joensuu	2 323	2 261		50		343
LA Jyväskylä	1 828	1 702		44		293
LA S:t Michel	1 528	1 474		5 214		66
LA Tavastehus	2 197	2 353		25		37
LA Uleåborg	3 277	2 744		112		232
LA Vasa	1 310	1 264		42		51
LA Åbo	3 686	3 838		27		96
Åland						
Ålands Landskapsarkiv	1 781	1 421	1 784	1 392	0	2
Island (totalt)	3 763	3 961	144	99	20	21
Nationalarkivet	2 329	2 450	128	86	20	21
StA Reykjavík	1 434	1 511	16	13	0	0
Norge (totalt)	17 907					
Riksarkivet	7 065					
SA Oslo						
SA Hamar	1 554					
SA Kongsberg	963					
SA Kristiansand	1 357					
SA Stavanger	1 025					
SA Bergen	1 886					
SA Trondheim	3 301					
SA Tromsø	721					
Samisk arkiv	35					
Sverige (totalt)	125 192	28 846	618	1 820	84	
Riksarkivet	7 241*	5 973	228	1 257	8	
Krigsarkivet	4 899	1 584	1	22	0	
LA Göteborg	9 695	2 501	274	23	50	
LA Härnösand	2 298	2 087	88	436	11	
LA Lund	4 920	2 185	19	82	10	
LA Uppsala	4 363	3 408	0	0	5	
LA Vadstena	3 210	3 540	0	0	0	
LA Visby	4 903	4 589	2	0	0	
LA Östersund	3 285	2 979	6	0	0	
Värmlandsarkiv	4 188		0		0	
StA Stockholm	41 123		0		0	
StA Malmö	35 067		0		0	

* RA Stockholm 2015 Marieberg 3 862 och Arninge 3 379

3.2 Tillgängliggörande (forskarservice)

Institution	Skriftligt besvarade förfrågningar		Utställningar	
	Antal		Antal	
	2015	2016	2015	2016
Danmark (totalt)	14 078	9 056	3	2
Rigsarkivet, København				
RA, Odense				
RA, Viborg				
RA, Aabenraa				
RA Aarhus				
Færøerne				
Føroya Landsskjalasavn	517	417		1
Grønland				
Nationalmuseum og Arkiv	93	382	1	
Finland (Arkivverket totalt)	22 434	24 064	18	13
Riksarkivet	9 571	10 742	1	
LA Joensuu	652	576	0	
LA Jyväskylä	461	553	3	
LA S:t Michel	6 390	6 292	2	
LA Tavastehus	1 576	1 770	3	
LA Uleåborg	1 978	1 887	5	
LA Vasa	951	1 009	2	
LA Åbo	855	1 235	2	
Åland				
Ålands Landskapsarkiv	89	119		1
Island (totalt)	2 605	2 647	13	8
Nationalarkivet	1 486	1 496	4	4
StA Reykjavik	1 119	1 151	9	4
Norge (totalt)	36 817		28	
Riksarkivet	11 689		2	
SA Oslo	4 000		1	
SA Hamar	2 671		2	
SA Kongsberg	2 329		5	
SA Kristiansand	2 057		10	
SA Stavanger			0	
SA Bergen	6 696		1	
SA Trondheim	4 789		2	
SA Tromsø	2 477		3	
Samisk arkiv	109		2	
Sverige (totalt)	140 046	139 589	97	81
Riksarkivet	*21733	**21254	21	10
Krigsarkivet	1 809	1 849	11	11
LA Göteborg	13 587	12 751	7	7
LA Härnösand	38 707	40 840	2	3
LA Lund	11 615	11 014	4	3
LA Uppsala	11 691	10 322	16	17
LA Vadstena	9 586	9 417	3	0
LA Visby	895	855	10	11
LA Östersund	1 983	1 861	6	8
Värmlandsarkiv	3 595	3 099	7	5
StA Stockholm	21 201	22 581	4	2
StA Malmö	3 644	3 756	6	4

* RA Sverige Marieberg 2 644, Arninge 2 568, SVAR 16 521

** RA Sverige Marieberg 2 774, Arninge 2 402, SVAR 16 078

Rigsarkivet styrker samarbejdet med historieinteresserede frivillige

Katrine Tovgaard-Olsen

Rigsarkivet arbejder ud fra et overordnet strategisk mål om, at den arkivskabte kulturarv skal stilles til rådighed for stadig flere borgere. For hver dag kommer arkivet et skridt nærmere målet takket være et succesfuldt frivillig-fotograferingsprojekt, der sikrer den digitale tilgængeliggørelse af tusindvis af arkivalier.

På den tidligere filmlæsesal på Rigsarkivet i København sidder der en lille håndfuld frivillige og med en næsten mekanisk præcision og hastighed vender det ene guldne arkivalie efter det andet med den ene hånd, mens den anden hånd fotograferer arkivaliet ved et klik på en knap på en fjernbetjening. Billederne uploades efterfølgende på ArkivalierOnline, så alle kan benytte dem.

Det nuværende frivilligprojekt opstod for omkring 2 år siden, da en gruppe slægtsforskere fra slægtsforskerforeningen DIS-Odense tog initiativ til at fotograferer alle fynske dødsattester, så de kunne stilles til rådighed for alle historieinteresserede. Affotograferingens mulighed for at tilgængeliggøre arkivalierne digitalt, kombineret med de frivilliges engagement medførte, at projektet i 2017 ekspanderede til samtlige af Rigsarkivets fire læsesale. Således har frivillige i hele landet nu mulighed for at bidrage til tilgænge-

liggørelsen af den arkivalske kulturarv. Det gavner alle interesserede borgere, der ikke længere behøver at møde fysisk op på en af Rigsarkivets læsesale for at tilgå arkivalierne. I dag er meget af det hyppigst anvendte arkivmateriale blevet fotograferet og lagt på Arkivalieronline, men der er lang vej til, at alle de omtrent 450 hyldekilometer arkivalier kan tilgås online. Derfor er Rigsarkivet meget positiv over den opbakning, som frivilligprojektet har modtaget – ikke

mindst fra de, i skrivende stund, ca. 40 frivillige fotografer.

"En pragtfuld idé"

Affotograferingen af arkivalierne foregår på Rigsarkivets læsesale i København, Odense, Viborg og Aabenraa, hvor dele af læsesalene er omdannet til "fotoværksteder". Konceptet er, at de frivillige selv bestemmer hvilke kilder, de ønsker at affotografere. Rigsarkivet stiller det fornødne udstyr til rådighed og sikrer,

■ Frivillig-fotograferne er organiseret i små, selvkørende grupper. Fotograferne aftaler indbyrdes, hvem der kommer på arkivet og fotograferer, hvem der sorterer arkivalier og efterbehandler billederne, og hvornår det skal ske. Foto: Rigsarkivet, Tom Jersø.

at billederne bliver taget i god kvalitet. Senest to måneder efter at fotograferne har indleveret deres fotografier, stiller Rigsarkivet billederne til rådighed på ArkivalierOnline. De frivillige sikkerhedsgodkendes og har adgang til læsesalene også uden for almindelig åbningstid.

I år fortsætter det oprindelige arbejde med at affotografere dødsattester, som nu er udvidet til at inkludere hele Danmark. Dødsattesterne fandtes oplagte, da disse arkivalier er nogle af de hyppigst anvendte blandt rigsarkivets brugere, og rummer et stort forskningspotentiale indenfor især sundhedsforskningen, da dødsårsagerne fremgår af attesterne. Og selvfølgelig er dødsattesterne også brugbare i forbindelse med slægtsforskning, som mange af de frivillige har stor personlig interesse for. Hans-Henrik Husen, en af fotograferne på Rigsarkivet, siger følgende om sin interesse for slægtsforskning: *"Jeg har i en tyve års tid været interesseret i slægtsforskning på 'lænestolsniveau', dvs. alle de informationer man kunne få på Arkivalieronline via nettet. Interessen for lige netop at fotografere dødsattester har jeg bl.a., fordi jeg netop har mange 'åbne ender' i mit slægtstræ, hvor jeg mangler en dødsdato og et dødssted for de gamle familiemedlemmer."*

Projektet motiverer og glæder også de mange frivillige, fordi de hjælper andre brugere ved at øge tilgængeligheden til de mange hyldekilometer arkivalier, der stadig står på reolerne i Rigsarkivets magasiner. Hans-Henrik Husen fortæller om sin motivation for at gå ind i projektet: *"Jeg er netop gået på pension, og samtidig er jeg lidt af en hobbyfotograf, og da jeg så tilbuddet om at blive frivillig fotograf på dette projekt, syntes jeg, at det lige var mig! Der er jo kilometervis af hylde med vores fælles historie og data gemt på Rigsarkivet, og det er da en pragtfuld idé, at man ved fælles frivillig hjælp kan være med til at formidle disse oplysninger ud til den brede befolkning. Samtidig møder man en masse ligesindede og kvikke pensionister på projektet. Da folk har meldt sig frivilligt, har alle vel en interesse i slægtsforskning og at være med til at gøre det*

■ Der er koncentreret stemning på "foto-værkstedet", når skal tages billeder af arkivalier til ArkivalierOnline.

Foto: Rigsarkivet, Tom Jersø.

lidt lettere at grave oplysninger frem om sine forfædre. Så jeg er utrolig glad for, at jeg ved et rent tilfælde er havnet i dette projekt – og det gode ved projektet er, at man aldrig løber tør for arbejde!"

Efter publiceringen på ArkivalierOnline frigives de affotograferede dødsattester til transskription på Rigsarkivets indtastningsportal, cs.sa.dk, så indholdet gøres søgbart og læsbart for alle. Derved skabes der en database over dødsårsager i Danmark over en næsten 100-årig periode fra 1850'erne til 1943. Et enestående projekt, udført af frivillige fra start til slut.

Stor interesse for frivilligprojektet

Hos Rigsarkivet mærkes motivationen og indsatsen fra den store gruppe af ildsjæle meget tydeligt. I 2016 fotograferede frivilligruppen i Odense over 300.000 dokumenter, som nu er tilgængelige via Arkivalieronline. Det forventes, at mindst det samme antal dokumenter lægges online i 2017, hvilket er realistisk, når den store begejstring for projektet tages i betragtning. Det fortæller områdeleder, Allan Vestergaard, der glæder sig over den store interesse for at få

de historiske kilder bredt ud til så mange som muligt via internettet: *"Vi mærker en meget stærk opbakning fra en bred skare af frivillige, som går ind i fotograferingsarbejdet med en enestående begejstring og engagement."*

Rigsarkivet har igennem de senere år inddraget brugerne mere og mere i formidlingen og tilgængeliggørelsen af den arkivalske kulturarv. Blandt andet gennem de frivilliges medindflydelse på, hvilke kilder der fotograferes og lægges online:

"Det giver rigtig god mening at involvere brugerne i denne type af opgaver. Da det jo er brugerne selv, der i sidste ende skal anvende det materiale, der bliver lagt på nettet, så er det oplagt, at de også er med til at bestemme, hvad der skal digitaliseres hvornår."

Katrine Tovgaard-Olsen,
arkivar og crowdsourcing-
koordinator, Rigsarkivet

Kjell Hoffman in memoriam

Eva-Marie Sahlin
Mats Göransson

Förre landsarkivarien i Östersund Kjell Hoffman avled den 18 juni i en ålder av 78 år. Eva-Marie Sahlin (chef för Riksarkivets regionala division) och Mats Göransson (1:e arkivarie vid Riksarkivet, Landsarkivet i Östersund) minns en kollega och vän.

Kjell Hoffman började som amanuensaspirant vid Landsarkivet i Östersund i januari 1969. Han kom då från studier i historia, geografi och konst och en kortare anställning på Ortnamnsarkivet i Uppsala. I Östersund fick han titeln arkivarie 1971 och 1:e arkivarie 1984. I maj 1996 utnämndes han, motvilligt, till landsarkivarie. Kjell pensionerades den sista september 2003.

Under sin mer än 30-åriga gärning vid landsarkivet blev Kjell mycket omtyckt av såväl forskande, besökare, myndighetsföreträdare, enskilda arkivbildare som kollegor. Kjells första chef på landsarkivet, Arne Öhberg skriver i ett tjänstgöringsbetyg "hans lätthet att snabbt nå personlig kontakt har särskilt kommit till sin rätt inom landsarkivets fältarbete med privata arkivbildare".

Kjell byggde med åren upp mycket gedigna kunskaper om länets arkiv och deras innehåll, både i depån och på fältet. Dessa förmågor, Kjells sociala talang och humoristi-

■ Kjell Hoffman i samband med en föreläsning i Härnösand 2009.

Foto: Örjan Öberg.

ska och vänliga sätt, bidrog till landsarkivets starka ställning i länet.

Som landsarkivarie drev han också frågan om nya gemensamma lokaler tillsammans med Föreningsarkivet i Jämtlands län och läns museet Jamtlis arkiv. De storslagna planerna förverkligades inte, men har bl.a. lett till etablerandet av Nordiskt centrum för kulturarvspedagogik, NCK, och ett fortsatt starkt lokalt samarbete de olika aktörerna emellan.

Efter pensionering och trots vacklande hälsa var Kjell en flitig

föredragshållare och aktiv i olika mer eller mindre seriösa föreningar och gillen såsom Dyckertförbundet och Mjärdägarföreningen. Till de mer seriösa engagemangen hör deltagandet i Ångermanlands gille och Jämtlands läns fornskriftsällskap där Kjell fram till sin död var styrelseledamot.

Vi minns Kjell med saknad och sörjer honom tillsammans med hans familj.

Lange linjer i Riksarkivets historie

Terje Nomeland

Åsmund Svendsen, *Arkivet – en beretning om det norske riksarkivet 1817–2017*, Press forlag, 2017. 487 sider, ISBN 978-82-754-7782-6.

Etter tre års arbeid, i jubileumsåret 2017, er boka om Riksarkivets 200-årige historie her. Historiker Åsmund Svendsen fikk oppdraget tilbake i 2014, og det er et solid og gjennomarbeidet verk han har levert. Selv om boka nok må sies ha mest appell for "arkivfolk" er dette såpass leseverdig at den fortjener en større leserskare. Den gjennomsnittlig historie- og samfunnsinteresserte vil trolig også finne boka interessant.

Vi starter i 1817 med opprettelsen av Riksarkivet og beverer oss deretter kronologisk framover i tid. Svendsen tar oss med til de kummerlige oppbevaringsforholdene for statens arkiver på Akershus slott, via flytting til Bankplassen i 1914, videre til dagens lokaler på Sognavn, og helt fram til i dag. Riksarkivets lokaliteter er i det hele tatt viet stor plass i boka. Mange riksarkivarer brukte mye av sin tid på å finne egnede lokaler for statsadministrasjonens historiske arkiver. Når Svendsen

bruker mye plass på temaet føles det helt naturlig; for hva er vel viktigere for arkiver enn gode og trygge oppbevaringsforhold?

Flytting til Bankplassen i 1914 var et steg i riktig retning, men det var først da det nye og tidsmoderne bygget på Sognavn stod klart i 1978 at Riksarkivet endelig hadde funnet sin

men det stadig tilbakevendende problemet med plass. Det Riksarkivet virkelig hadde behov for var et bygg for framtida, et bygg der man kunne ta imot arkiver for all overskuelig framtid.

Selv om "Arkivet" først og fremst omhandler Riksarkivets historie, er det også ei bok "om Riksarkivaren og Arkivverket", som Svendsen skriver i forordet. Ifølge forfatteren hadde det blitt "vanskelig" å skille de tre fra hverandre, men like fullt er det Riksarkivet som er i sentrum i framstillingen.

Riksarkivets historie er også sett i lys av samfunnsutviklingen, fra fjærpenn til PC, fra pakkesak til uttrekk, og ikke minst debatten om hva Riksarkivet skulle og skal være. Sistnevnte tema har "alltid" vært diskutert, og Svendsen behandler dette flere steder i boka. Skulle det være en arkivinstitusjon som kun skulle legge til rette for historisk forskning, og etter hvert, i hvor stor grad skulle Riksarkivet "legge" seg opp i forvaltningens arkivdanning? Disse spørsmålene har vært sentrale gjennom institusjonens 200 år, og fikk også større aktualitet i forkant av omorganiseringen av Arkivverket da Inga Bolstad trådte som riksarkivar høsten 2014.

En "gjenganger" i framstillingen er også det evige spørsmålet om hva man skal bevare og man skal

plass. Over 160 år skulle det altså ta! Saken om lokaler handlet for øvrig ikke bare om tørre og brannsikre oppbevaringsforhold for arkivene,

kassere; et spørsmål som ikke minst ble stadig aktuelt på grunn av plass-problemene. Videre problematiserer Svendsen Riksarkivets slagord "Nasjonens hukommelse"; et slagord han argumenterer for er misvisende ettersom Riksarkivet først og fremst var, og i stor grad fremdeles er, en institusjon som oppbevarer statens arkiver.

Svendsen har delt boka inn i tre hoveddeler, kalt "Nasjonalarkivets tidsalder", "Massearkivets tidsalder" og "Digitalt oppbrudd", alle også atskilt med en tidsramme. Den første delen tar for seg perioden 1817–1914, en periode der konsolidering av in-

stitusjonen og de historiske arkivernes rolle i nasjonsbyggingen står sentralt. I del 2, perioden 1914–1978, beveger vi oss over i det Svendsen har kalt "massearkivets tidsalder", en treffende beskrivelse av utfordringen med den ekspanderende statsadministrasjonen og følgelig atskillig mer danning av arkiv. Denne utviklingen førte etter hvert til at Riksarkivet involverte seg mer i forvaltningens arkivdanning, blant annet med tanke på bevaring og kassasjon. Den siste delen, "digitalt oppbrudd", tar for seg de digitale verktøyenes inntog i arkivverdenen. Bruken av elektroniske arkiver på bekostning av de tradisjonel-

le papirarkivene, har gitt Riksarkivet, og arkivsektoren generelt, mange utfordringer. Utfordringene er komplekse og den raske digitale utviklingen gjør at framtidens arkivarer vil arbeide med problemstillingene i lang tid framover. I så måte vil de digitale arkivene trolig være en sentral del i Riksarkivets historie de neste 200 år.

*Skribenten er arkivar ved
Statsarkivet i Bergen*

Gulljakt i arkivene

Arne Reed

Nils Johan Tjærnlund (red.). *Arkivguld. Riksarkivets årsbok 2017*. Stockholm 2017 320 s. ISBN 978-91-87491-21-4

Tøcksfors, 8. mars 1945: "Pløtslig ropades det 'halt'. Därefter brakade de tyske skottsälvorna lös. Harre Heed började springa med kulorna vinande om sig. Några sekunder senare föll han omkull, till synes träffad av kulorna."

Slik begynner Olle Nilsson artikelen "Tyskt drama vid norska gränsen". Begge skogsarbeiderne overlevde, men dette var en av sannsynligvis flere grensekrenkinger av tyske soldater i løpet av andre verdenskrig. Mer enn 60 000 norske dro over til Sverige i krigsårene. Artikkelene har direkte relasjon til Norge. Dokumentene som beskriver hendelsen, finnes på Värmlandsarkiv i Karlstad.

Mats Hemström har en artikkel om svenske skipsforlis. Eksempelene kan vi også kjenne igjen fra norsk sjøfartshistorie. Arkivene finnes i mange serier fra ulike administrative enheter, både på Riksarkivet og i landsarkivene.

Ellers har årboken stor spennvidde i temaene, fra karttegnere til amerikabrev til portretter og sykehusarkiv. Artiklene er som vanlig godt illustrert og av god historisk dybde. Alt i alt en godt gjennomført årbok. Det burde være noe for alle, ta en tur på gulljakt.

*Skribenten er bibliotekleder
i Riksarkivet, Norge*

Arkivguld

Livet i de røde barakker

Karl Peder Pedersen

Peter Fransen, *Livet i de røde barakker*. Horserød 1917–2017, Odense, 2017, Syddansk Universitetsforlag, 288 sider, 275 kr.

Få kilometer uden for Helsingør, godt gemt inde i det nord-sjællandske skovlandskab, har der de sidste 100 år stået en særlig træbaraklejr, det tog navn efter den lille landsby Horserød, som lå på stedet siden middelalderen. Bygningskomplekset er i dag en del af det danske fængselsvæsen – også kaldet Kriminalforsorgen – men det har i tidens løb været benyttet til usædvanligt mange ting. Lige fra russiske krigsfanger under 1. verdenskrig til tyske emigranter, danske kommunister, gidsler, jøder og modstandsfolk under 2. verdenskrig, for ikke at glemme efterkrigsårenes kollaboratører og den nyere tids mere ordinære fængselsfanger – kvinder såvel som mænd. Billedet fuldendes af mellemkrigstidens glade københavnske ferieborn.

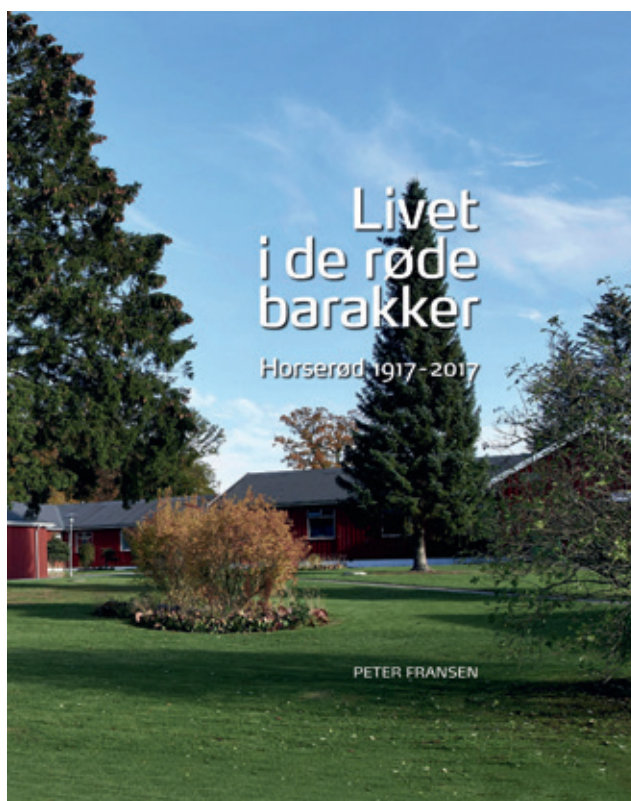
Hos Kriminalforsorgen har man en fin tradition for at markere institutionsjubilæer med festskrifter, og flere af disse er skrevet af den

meget kyndige fængselshistoriker: arkivar og seniorforsker, ph.d. Peter Fransen, der er ansat på Rigsarkivet i København. Da statsfængslet i Nyborg i 2013 fyldte 100 år, markeredes det med Fransens flotte bog ”Borgen med den mange ansigter”, og nu er turen så kommet til Horserødleiren, der som nævnt har haft en langt

bejde med Kriminalforsorgen, men derudover har forfatteren gennemgået et omfattende kildemateriale på Rigsarkivet. Fremstillingen er grundlæggende lagt an på det kronologiske, således som det på mange måder ligger lige for i et jubilæumsskrift, men derudover har Fransen i de enkelte kapitler søgt at tematisere emnerne. Der er tale om en i ordets bedste mening traditionel institutionshistorie med særdeles mange detaljer, men for læsere uden specifikt kendskab til Kriminalforsorgen og dens særlige verden kan den nemt komme til at fremstå meget stofmættet, ikke mindst fordi mange interne beslutningsovervejelser er meget detaljeret refereret.

Uanset hvad de røde træbarakker har været benyttet til gennem de nu tilbagelagte 100 år, så har de dannet en særlig afsondret enklave – for det meste omgivet af høje hegn. Det var ikke et sted danskerne i almindelighed tog til, med mindre de var an eller indsatte eller på anden måde havde særlige relationer til området. Alligevel har

Horserødleiren fået sin egen plads i Danmarkshistorien, som et særligt erindringssted med relation til 2. Verdenskrig. Her samledes i 1940–41 de tyske emigranter, som efter

mere broget historie end blot det at være opbevaringssted for danske straffefanger.

Værket om Horserødlejrens historie er blevet til i et tæt samar-

■ Menige russiske lazaretfanger i Horserød sammen med sygeplejerske Vera Slott. Her synes stemningen at være i top på dette glædesmittende foto.
Foto: Rigsarkivet.

krav fra den tyske besættelsesmagt, skulle interneres, og hvoraf mange senere med danske myndigheders vidende og accept overflyttedes til tyske fængsler og koncentrationslejre. Det var også her, de arresterede danske kommunister, heriblandt flere rigsdagsmedlemmer, i sommeren 1941 anbragtes frem til lejren i 1943 overtoges af tyskerne. Nu blev Horserød en regulær tysk fangelejr; først for de heldigvis få jøder, som det lykkedes Gestapo at fange, dernæst for en række gidsler, som holdtes indespærret august–november 1943 og endelig for fangne danske modstandsfolk fra oktober 1943 til august 1944. Blandt disse var otte medlemmer af den kendte jyske modstandscelle, Hvidstensgruppen. Ifølge Peter Fransen arbejdede den lokale modstandsbevægelse i Helsingør indesten på at befri gruppen og sende dem til Sverige. Når planerne ikke

blev omsat til virkelighed, skyldtes det angiveligt, at gruppens medlemmer ikke mente at være i så stor livsfare, at det kunne begrunde en flugt, som jo uundgåeligt ville udløse barske tyske repressalier. Det kom til at koste de fleste af gruppens medlemmer livet, da de kort tid efter blev henrettet ved skydning.

Fra oktober 1944 benyttedes barakkerne udelukkende som tysk kaserne frem til begyndelsen af 1945, hvor de fyldtes til bristepunktet med nogle af de mange tusinde tyske civilflygtninge fra Østpreussen, der blev landsat på Sjælland.

I *Livet i de røde barakker* fortæller Peter Fransen om opstillingen af monumentet "Håbets Port" til minde om de modstandsfolk, der opholdt sig i lejren et lille års tid. Med udgangspunkt i dette synlige fixpunkt kunne historien om barakfængslet som dansk erindringssted godt være

blevet bredt mere ud, for som antydning er Horserød stedet, hvor ofrene for flere af de mest kontroversielle politiske beslutninger under den tyske besættelse havnede. Også hjemsendelsen af de mange russiske krigsfanger efter 1. Verdenskrig blev – fint skildret af Peter Fransen – på grund af kommunisternes magtovertagelse i hjemlandet et komplekst forløb. Her får man næsten uundgåeligt mindelser frem i tiden til den svenske regerings barske udlevering af en række baltiske flygtninge til Sovjetrusland i 1946. En historie, der i al sin dysterhed, er mageløst skildret af Per Olav Enquist i dokumentarromanen *Legionærerne* fra 1961.

Karl Peder Pedersen,
Historiker, dr.phil.

I långfarande norrmäns spår

Andreas Wallgård

Fredrik Larsen Lund. *Norske utposter: Nordmenn utenfor allfarvei*. Vega forlag, 2017. 390 sidor. ISBN 978-82-8211-522-3.

Hur ska vi få arkivens okända berättelser och bortglömda gestalter att få liv och nå utanför våra institutioners väggar? I Norden försöker vi att på olika vis bryta ny mark för arkiven genom att vara kreativa på sociala medier, hitta nya pedagogiska grepp, samverka med andra samhällsaktörer och uppmärksamma jämna år för våra myndigheter. Goda strävanden som det inte är något fel på. Men Fredrik Larsen Lund visar med *Norske utposter* att en välskriven bok fortfarande kan räcka långt.

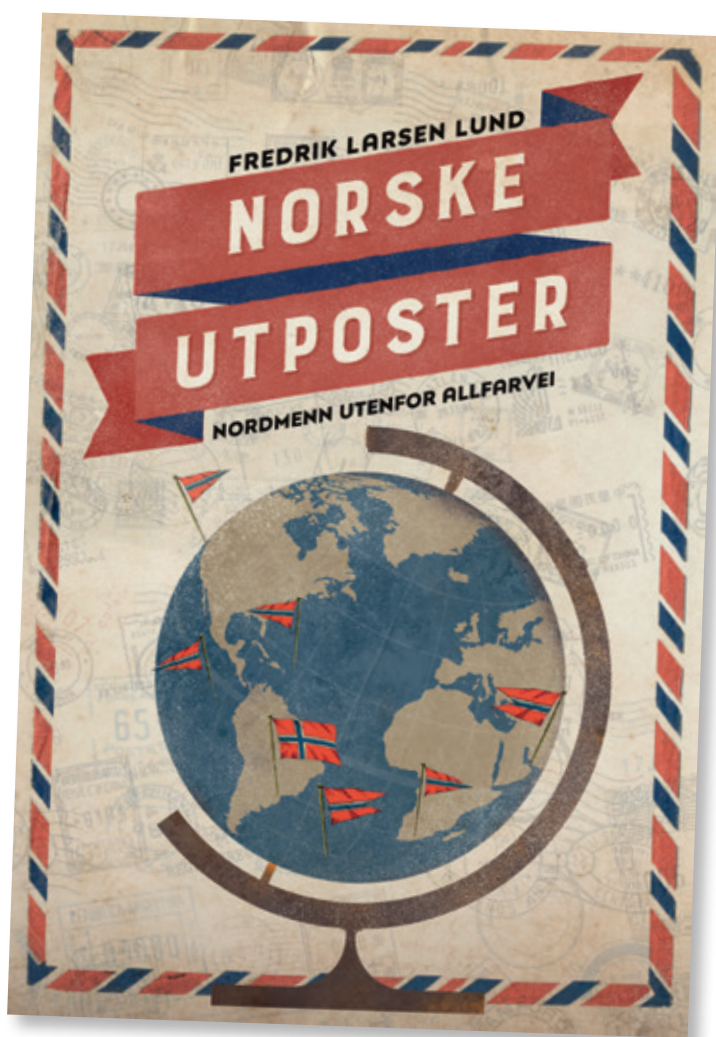
I jakten på emigrerade norrmän vid sidan av den stora nordamerikanska utvandringen får vi följa med till Västindien, Nya Zeeland, Brasilien, Shanghai och många andra platser. De moderna vyerna som möter dagens besökare bryts mot berättelser från förr, hämtade såväl ur arkiven som från efterlevande ättlingar. Mönster går igen, som hårt slit för nybyggare och förhoppningar som kommer på skam, men också stolthet och en vilja till förändring och förbättring. Fokus växlar från individer och det lilla samhället till bredare perspektiv i en globaliserad värld då och nu – från slavhandel och valjakt till våra dagars turistindustri.

I boken inledning uttrycker författaren en farhåga om att gå vilse i "våffeldimman", att bli allt för nationalromantisk i mötet med "bindestrecksnorrmän". Det måste erkännas att det blir en hel del norsk flaggviftning, men det skymmer inte sikten och det bestående intrycket är

att man blir sugen på att resa. Och att gräva i arkiven. Helst i kombination.

Skribenten är lokalredaktör
för Nordisk Arkivnyt

En officiös ämbetsverkshistorik

Pekka Henttonen

Jussi Nuorteva & Päivi Happonen.
Suomen Arkistolaitos 200 vuotta – Arkivverket i Finland 200 år.
Arkistolaitoksen toimituksia 19.
Utgivare: Riksarkivet. Förläggare:
Edita Publishing Oy. Porvoo/Borgå
2016. ISBN 978-951-37-7003-7.

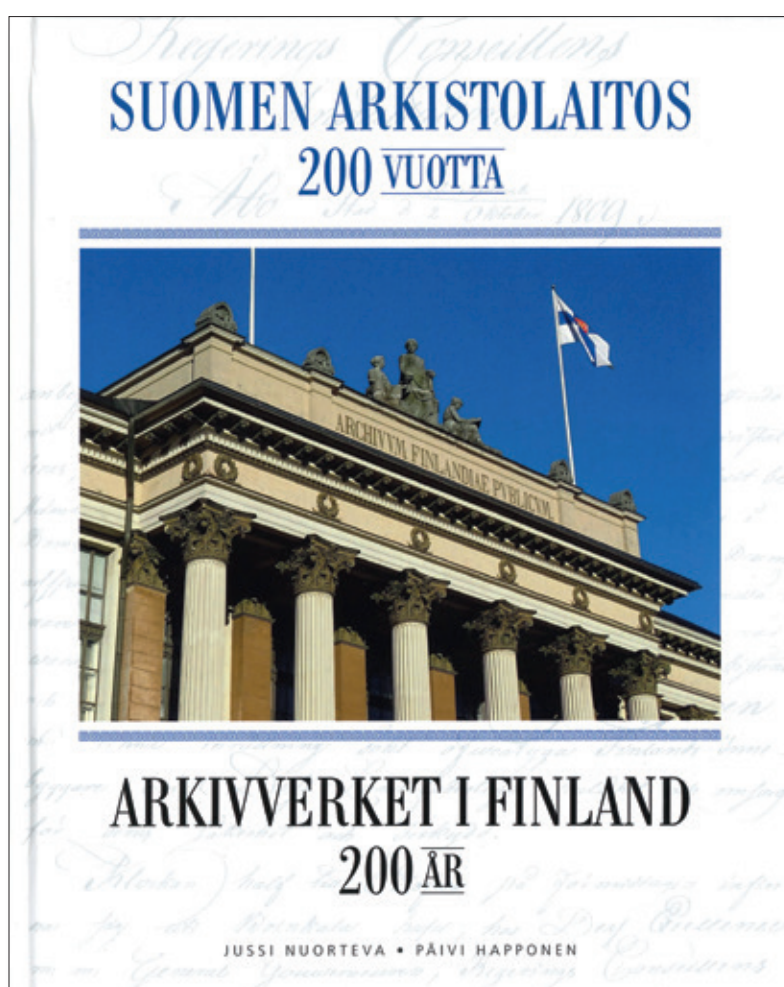
Arkivverket (från 1.1.2017 Riksarkivet) firade den 12 december 2016 sitt 200-årsjubileum och utgav i samband med jubileet historiken *Suomen Arkistolaitos 200 vuotta – Arkivverket i Finland 200 år*, som är fullt tvåspråkig (finska-svenska). Förläggare är Edita Publishing, som även tidigare utgett flera av Riksarkivets publikationer.

Någon tidigare helhetsframställning av arkivverkets historia har veterligen inte funnits att tillgå utöver arkivrådet Pirkko Rastas korta artikel för 17 år sedan i Arkivföreningens publikationsserie Arkisto. (För perioden 1809–1917 finns dock ett historieverk av Martti Kerkkonen, utgivet även av Sveriges riksarkiv.) Nu föreligger äntligen en diger historik över arkivverket, skriven av riksarkivarie Jussi Nuorteva och forskningsdirektör Päivi Happonen (för verkets tillkomst, se NA 1/2017 s. 212). Bokens sidantal överstiger 450, men verket är ändå överraskande lättläst, förstås också p.g.a. att det är tvåspråkigt – framställningen är därmed de facto hälften så lång. De många och ofta vackra illustrationerna är ägna-

de att främja och påskynda läsningen. (Den svenskspråkiga versionen hade dock med fördel fått underkastas ytterligare språkgranskning, *red.*)

Arkivverket (numera Riksarkivet) är den mest centrala och synliga aktören på arkivfältet och har t.ex. länge stått för utbildningen av samtliga som verkar inom arkivbranschen.

Arkivverket har deltagit i beredningen av lagar och förordningar och gett myndigheterna anvisningar, vilkas efterlevnad säkrats genom inspektioner av verksamhet. Flera föreningar har grundats av anställda vid arkivverket, vilka ofta varit påverkare inom arkivfältet. Sakkunskap i arkivfrågor fanns mycket länge bara hos

arkivverket. Bland annat av dessa skäl torde en och annan läsare öppna den nya historiken med lätt darrande hand: vad männe där avslöjas?

Ett verk som utkommer vid tidpunkten för firandet av ett 200-årsjubileum kan inte annat än anta karaktären av festskrift, i synnerhet om det skrivs av företrädare för arkivverkets högsta ledning, generaldirektören riksarkivarie Jussi Nuorteva och forskningsdirektör Päivi Happonen. Avsaknaden av källhänvisningar och täckande förteckning över konsulterad litteratur förstärker detta intryck. Till detta bidrar också en viss ytlighet i framställningen, som inte redogör för hur dokumenthanteringen som profession och tänkesätt utvecklats, ens inom arkivverket. Boken går däremot igenom sådana etapper i arkivverkets verksamhet som är klart synliga, även ur ett utanförperspektiv: byggnader, lagar, kommittébetänkanden, evenemang och ett växlande persongalleri. Vid behov vidgas synfältet till att även gälla angränsande aktörer (t.ex. Genealogiska Samfundet i Finland och de arkiv av privat karaktär som åtnjuter statsstöd) och deras historia.

Eftersom skribenterna bokstavligen sitter på källorna skulle de i högre grad ha fått avslöja utvecklingstrender i det fördolda. Vilka diskussioner fördes i kulisserna, vilka frågor

ledde till armbrytning? – det skulle ha varit intressant läsning, men boken går sällan in på detta plan. Verksamheten framstår snarare som anonym och opersonlig. Flera personer nämns, men deras personliga insatser, viljeyttringar och strävanden återges sällan. Riksarkivarierna (som till år 1939 var statsarkivarier) ägnas mest uppmärksamhet, och var och en av dem får sin karriär återgiven i en utförlig faktaruta.

Bokens skildring av det självständiga Finlands arkivverk under en period vars företrädare redan gått bort är av särskilt intresse. Där finns mycket sådant som inte ens de mest erfarna arkivproffsen i dag känner till och som veterligen aldrig tidigare blivit belyst. Det djupa misstroende som efter 1918 års finska inbördeskrig präglade arbetarrörelsens inställning till Riksarkivet (till år 1939 Statsarkivet) är t.ex. något som numera är helt glömt.

Inrättandet av landsarkiven ägnas naturligtvis mycken uppmärksamhet. De första landsarkiven i Finland tillkom först mot slutet av 1920-talet, dvs. betydligt senare än i Skandinavien. För finländska läsare är t.ex. dragkampen mellan universitetsorten Tammerfors och läns-huvudstaden Tavastehus om det landsarkiv som trots allt förblev i sistnämnda stad av särskilt intresse. Universitetets märkliga ointresse för

hela frågan vid tiden för millennieskiftet redovisas i boken. För flera läsare kommer det säkert som en nyhet att Jyväskylä landsarkiv har exceptionellt många företagsarkiv, eftersom det var där de koncentrerades innan Centralarkivet för Finlands Näringsliv (ELKA) kom till. Skildringen av Viborgs landsarkivs tillkomst och öden under Finlands senaste krig återspeglar historia av ett annat slag än de övriga nordiska ländernas.

Med kännedom om den historiska bakgrunden är det lättare att förstå t.ex. varför heraldiken är så fast förknippad med arkivverket. Eftersom de äldre urkundernas autenticitet var beroende av sigillen var det naturligt att studiet av heraldiken kopplades till Riksarkivet. Kopplingen har bestått trots att fokus inom heraldiken inte längre läggs på sigillen.

Nuortevas och Happonens historik utgör en allmän framställning som framtida forskning förhoppningsvis kommer att komplettera och fördjupa.

Recensenten är docent och forskare vid Tammerfors universitets institution för informationsvetenskap

Straffesaken mot Hans Jægers *Fra Kristiania-Bohêmen*

Bente Hartviksen

Etter nominasjon fra Statsarkivet i Oslo ble saksdokumentene i straffesaken mot forfatteren Hans Jæger tatt opp som en del av Norges dokumentarv i fjor. Dokumentene viser hvordan et litterært verk ble kriminalisert for første gang i landets historie, og forfatteren ble fengslet.

Rettsaken er sentral i norsk sensurhistorie og debatten om ytringsfriheten i litterære verk. Samtidig belyser den sosiale forhold og kunstmiljøer mens Kristiania utviklet seg til storby.

Et litterært verk blir kriminalisert

Romanen *Fra Kristiania-Bohêmen* av Hans Jæger (1854–1910) kom ut 11. desember 1885. Den ble beslaglagt samme dag. Julaften ble det tatt ut tiltale, og 29. april 1886 ble Jæger dømt i Kristiania byrett for brudd på blasfemiparagrafen og bluferdighetsvernet i straffeloven.

Han ble dømt til 80 dagers fengsel på vanlig fangekost samt til å betale saksomkostninger på 80 kroner.

Dommen åpner med en gjengivelse av Jægers livshistorie og livsfilosofi for så å komme inn på boken og de støtende krenkelsene av sedeligheten og bluferdigheten som ledet opp til tiltalen.

Hans Jæger anket dommen til Høyesterett, hvor dom falt 22. sep-

tember 1886. Den tidligere straffen ble redusert til 60 dagers fengsel med vanlig fangekost, men boten ble forhøyet til 600 kroner. Hans Jæger ble dømt for grove brudd på sedeligheten, bluferdigheten og for gudsbespottelse.

I fangeprotokollen etter Christiania distriktsfengsel, som lå i Møllergaten 19, er student Hans Jæger, 31 år, innført på oppslag 171 med løpenummer 2065 og celle nr. G1. Han ble innsatt 21. oktober 1886, kl. 6 og løslatt 20. desember samme år, samme klokkeslett.

Dommen fikk store økonomiske konsekvenser for Jæger som mistet sin stilling som stortingsstenograf i 1887. Han ble også nektet immatrikulering ved Universitetet.

300 eksemplarer av romanen, som politiet ikke hadde funnet, ble senere forsøkt solgt i Sverige under tittelen *Julefortellinger av H. J.* Men boka ble beslaglagt også der. Jæger fikk i 1887 en ny dom i Høyesterett på 150 dagers fengsel og en bot på 1600 kroner. Han flyktet til Paris i november 1887, og ble der til juni året etter, da han dro tilbake for å sone straffen.

Moralsk opprustning og grenser for ytringsfriheten

Hans Jæger er en kjent forfatter som sto sentralt ved konfrontasjonene som banet vei mot et moderne gjenombrudd i Norge politisk og litterært. Han hadde også stor påvirkningskraft på noen av landets aller

største kunstnere, som for eksempel Edvard Munch.

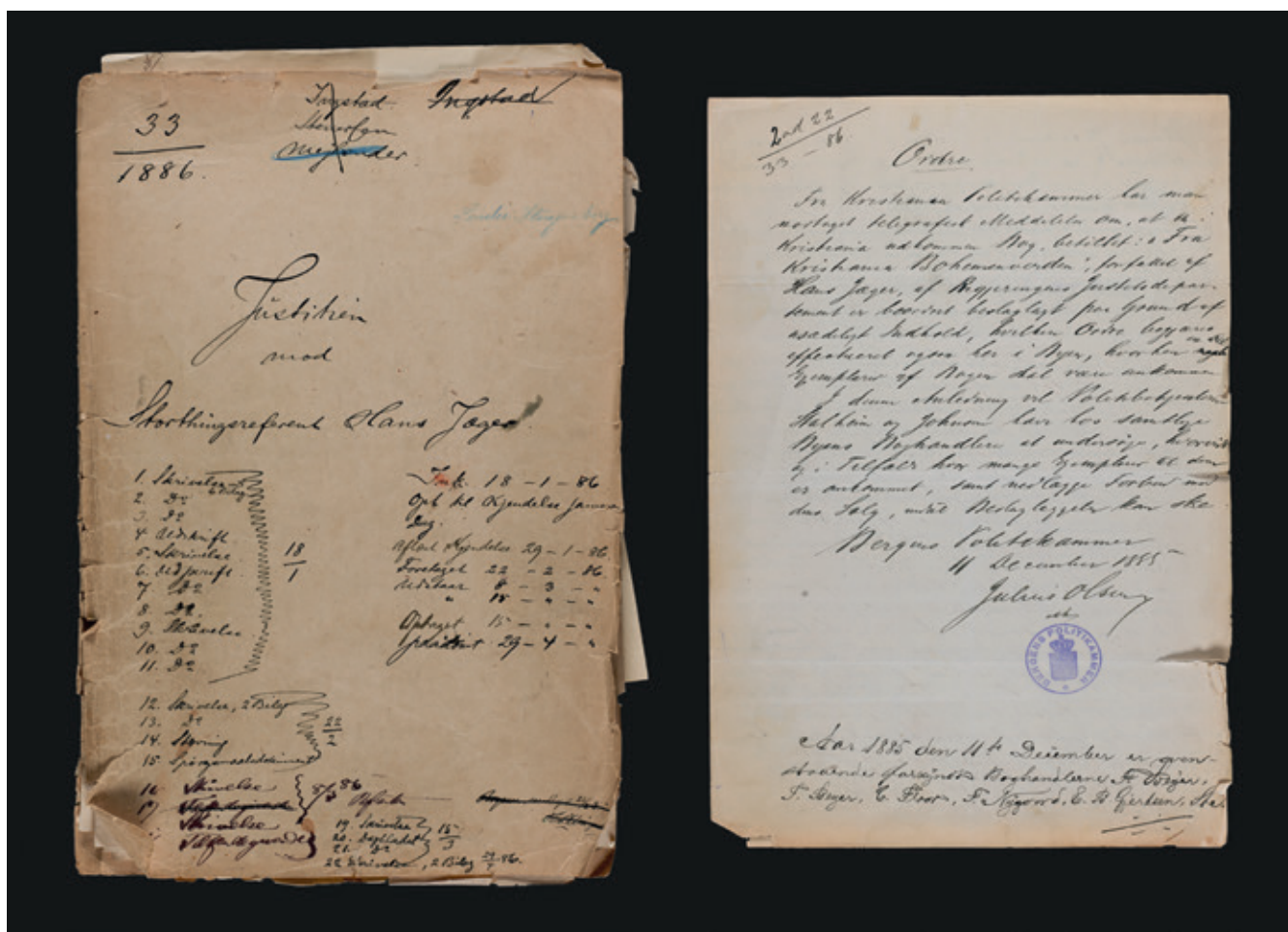
Selv om det tidligere hadde vært straffesaker mot folk som opponerte mot samfunnsmaktene, hadde landets Høyesterett helt fra opprettelsen i 1815 inntatt en liberal holdning mot bondeopprør og patriotiske skribenter. Thranitter-bevegelsen og Kautokeino-opprøret på midten av 1850-tallet markerte et konservativt tidsskifte med vern om de konstitusjonelle maktene, kirken, familien, rettsvesenet og den offisielle kristne lære.

Fra 1870-årene var det i flere europeiske stater tendenser til moralsk opprustning. "Umoralen" ble satt på dagsordenen som et sosialt, politisk og rettslig problemområde. Industrialisering og storbyer i sterk vekst hadde blitt fulgt av økt prostitusjon og spredning av kjønnsykdommer. I Norge fikk vi spektakulære straffesaker mot forfattere som skrev umoralsk litteratur. I 1885 kom saken mot Jæger, og året etter saken mot romanen *Albertine* av Christian Krohg. Sammen med Arne Garborgs roman *Mannfolk* var dette sterke innlegg i prostitusjonsdebatten.

De strafferettslige spørsmålene dreide seg imidlertid mer om hvorvidt forfatterne hadde forbrutt seg mot normene for saklig, alvorlig debatt og mot personvernet enn om pornografi i snever forstand.

Prostitusjon var i prinsippet straffbart, men ble i praksis tolerert

■ Edvard Munchs maleri Kristiania Boheme II fra 1895 (Foto: © Munchmuseet) sammen med dokumenter fra saken mot Hans Jæger: Saksomslag fra straffesak 33/1886 (til venstre) og ordre om beslagleggelse av boken *Fra Kristiania-Bohèmen* (Statsarkivet i Oslo).

under oppsyn av politiet. Kirken ville bli kvitt prostitusjonen mens kvinnebevegelsen kritiserte dobbeltmoralen. De radikale forfatterne gikk inn for fri kjærlighet som erstatning for prostitusjon og fornuftsekteskap. Jæger provoserte ved å hevde at det var kristendommen og ekteskapet som førte til prostitusjon, sammen med manglende lønnsarbeid for kvinner. Krogh derimot var mer på linje med den voksende moralske folkebevegelsen. Jæger skildret horekunden som offer, Krogh som bøddel.

Jæger skrev i forordet til *Fra Kristiania-Bohêmen* at han ville undergrave de tre gigantiske granittsøylene som opprettholdt åndsfattigdommen og elendigheten: kristendommen, moralen og det borgerlige rettsbegrepet.

Rettsapparatets reaksjon på Hans Jægers bok markerer grenser for

ytringsfriheten i skjønnlitterære verk som ble trukket opp i 1880-årene og revitalisert med beslagleggelsen av Agnar Mykles bok *Sangen om den røde rubin* i 1958, Henry Millers bok *Sexus* i 1957 og Jens Bjørneboes bok *Uten en tråd* i 1967.

Kunstnere til angrep på dobbeltmoralen

Hans Jægers kriminaliserte verk belyser samfunnets skyggesider samt Kristianias bohem- og kunstnermiljøer. Boka gir informasjon om sosiale forhold og endringer i mellommenneskelige relasjoner med dobbeltmoral, prostitusjon og press på ekteskapet som institusjon. Jæger mente fri kjærlighet ville gjøre prostitusjonen overflødig. Han anskueliggjorde det borgerlige samfunnets hykleri og fortieelser og beskrev horeri, kjønns sykdommer og forfall.

Dette var hard kost for borgerskapet og samfunnstoppene. Jæger, som var ateist, anarkist og bohem, skulle ties i hjel. Etter tiltalen fikk han nesten mytisk status i radikale studentkretser i Kristiania og ble midtpunkt i bohémiljøet. Unge Edvard Munch var en av hans beundrere. Også andre kunstnere søkte i 1886 å utfordre grensene for hva som kunne beskrives, som Henrik Ibsen med *Rosmersholm* og Munch med sitt bilde *Det syke barn*. Da Arne Garborg ga ut *Mannfolk*, forlangte han at den måtte beslaglegges.

*Skribenten er førstearkivar
i Statsarkivet i Oslo*

FAKTA: Kilder til Jæger-saken i Statsarkivet i Oslo

Oslo tingrett:

Dom av 29. april 1886

- Gab, sakliste for justissaker, 21, 1886, saksnr. 33/86.
- Gdb, saksdokumenter – justissaker, 140, 1886, saksnr. 33/86.

- Gcbb, domsprotokoll for justissaker, 23, 1885–1886, s. 363–367

Dom av 20. juni 1887

- Gab, sakliste for justissaker, 22.
- Gcbb, domsprotokoll for justissaker, 25, 1887, s. 111.

- Gdb, saksdokumenter – justissaker, 151, 1887, sak nr. 35/1887.

Oslo kretsfengsel:

- Gaaa, straffangeprotokoll M 11, 1885–1886, oppslag 171.

Nej, riksarkivarie Jussi Nuorteva leder inte dansövningar utan håller tal vid firandet av det nya centralarkivets taklagsöl i S:t Michel 22.11.2016. Läs mer om ett regeringsbeslut som i högsta grad gäller finska Riksarkivet.
Foto: Finlands riksarkiv.

s. 120

Innehåll

Huvudredaktören	102	Digital endring i Norge	128
Kultur- och demokratiministern besökte Riksarkivet	103	<i>Fredrik Larsen Lund</i>	
<i>Alexander Åström</i>		Hurra for 200!	130
Arkivveckan i Visby	104	<i>Fredrik Larsen Lund</i>	
<i>Ulrica Hofverberg</i>		Statsarkivet i Stavanger har flyttet inn i Arkivenes Hus	132
Riksdagens kulturutskott besökte Riksarkivet	108	<i>Helen Frøyseth Nicholson</i>	
<i>Helena Långström</i>		De Nordiske Arbejderbevægelsers Biblioteker og Arkiver Møde 2017	133
Ett inspel till kommande arkivutredning	109	<i>Njörður Sigurðsson</i>	
<i>Andreas Wallgård</i>		Nordisk Arkivstatistik 2016	135
Vår bästa tid är nu	110	Rigsarkivet styrker samarbejdet med historieinteresserede frivillige	139
<i>Karin Åström Iko</i>		<i>Katrine Tovgaard-Olsen</i>	
Et spejl af islandsk samfund 1770. Almuen og embedsmændene skriver til Danmarks konge 15. juni 2017 – 3. juni 2018	112	Kjell Hoffman in memoriam	141
<i>Hrefna Róbertsdóttir</i>		<i>Eva-Marie Sahlin, Mats Göransson</i>	
Islands Nationalarkiv løser en forsømt opgave	114	Lange linjer i Riksarkivets historie	142
<i>Helga Jóna Eiríksdóttir</i>		<i>Terje Nomeland</i>	
Rigsarkivets fejring af Københavns 850-års jubilæum	116	Gulljakt i arkivene	143
<i>Helene Hall</i>		<i>Arne Reed</i>	
En ny kortlægning af Danmark	117	Livet i de røde barakker	144
<i>Jørgen Mikkelsen</i>		<i>Karl Peder Pedersen</i>	
Principbeslutet om digitalisering och arkivering av material enbart elektroniskt är fattat	120	I långfarande normmäns spår	146
<i>Pertti Hakala</i>		<i>Andreas Wallgård</i>	
Fant igjen svartebok fra 1779	122	En officiös ämbetsverkshistorik	147
<i>Gina Dahl, Marianne Herfindal Johannessen</i>		<i>Pekka Henttonen</i>	
Det langsomme arbeidet	125	Straffesaken mot Hans Jægers Fra Kristiania-Bohêmen	149
<i>Cæcilie Stang</i>		<i>Bente Hartviksen</i>	
Arkivstatistikken i Norge	127		
<i>Sissel Eltvik Wang</i>			